

ԱՐԶԱԳՎՆԳ

ARTZAKANK - ECHO

Bimestriel bilingue publié à Genève

JUILLET - AOÛT 2017

N° 211

TRISTES ANNIVERSAIRES

Բովանդակություն

- Էջ 5-** Հայկական ընտանիքներում կին-տղամարդ դերաբաշխումը
- Էջ 6-** 1695 թուականին տպագրուած առաջին բարտեզը
- Էջ 10-** Ձեռագիր թերթեր՝ որբերու պատմութիւններով
- Էջ 11-** Թերեզ Վերբերի ցուցահանդէսը Երեւանում
- Էջ 17-** Խնդրել - Փնտռել - 22-րդ դարում տեսականօրէն կարող ենք ունենալ Հայաստան առանց Հայաստանցիների
- Էջ 18-** Դադիվանքի վանական համալիրի փոքր գմբէթով եկեղեցին կը վերականգնուի
- Էջ 19 -** Սուչավայի հայկական հրաշքը
- Էջ 20-** Աշխարհի ամենէն երկար «գիւլ լայնը» կը բացուի Հայաստանի Տատուշի մարզին մէջ
- Էջ 22 -** Ժընեւ և Լեման շրջանի Սուրբ Յակոբ Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցոյ յուրեր

Sommaire

- P. 3 -** Les droits des femmes au Salon du Livre 2017
- P.4 -** Entretien avec Alain Navarra-Navassartian
- P. 7 -** Interview avec Hilda Tchobonian
- P. 9 -** 1ère édition de *Standart*
- P. 12 -** Comment un couple suisse a sauvé 8000 orphelins arméniens
- P. 14 -** L'Arménie à l'époque antique
- P. 15 -** Le prix PEC 2017 est décerné à la plateforme pour un journalisme indépendant en Turquie - Dr. Tom Catena et les médecins arméniens
- P. 16-** Les chevaux de montagne arméniens
- P. 20 -** Une deuxième société russe cherche à quitter le secteur arménien de l'énergie
- P. 23 -** Nouvelles de l'Ecole Topalian
- P. 24 -** Nouvelles de l'Union Arménienne de Suisse

(juillet 2016, photo araratnews.am)

Le 23 juin 2017, un communiqué de presse a été diffusé par un groupe d'associations de médias en Arménie à l'occasion du deuxième anniversaire de la répression musclée du mouvement "Electric Yerevan".

"Le 23 juin 2015, la police a procédé à la dispersion des manifestations organisées contre la hausse du prix d'électricité sur l'avenue du Maréchal Baghramyan avec une cruauté sans précédent. A cette occasion, 13 journalistes et cameramen ont subi des violences physiques et 11 autres ont été empêchés dans l'exercice de leur fonction notamment par la destruction ou l'endommagement intentionnel de leur appareils photo et vidéo, la confiscation des cartes mémoires et par d'autres moyens.

Selon le service de presse du Service d'investigation spéciale (SIS), des procédures pénales ont été ouvertes et 22 représentants de la presse ont été reconnus en qualité de victimes. Cependant seuls quatre policiers ont été inculpés et condamnés à ce jour alors qu'il existe de nombreuses vidéos sur la toile montrant clairement plusieurs dizaines de membres des forces de l'ordre se livrant à des actes de violence. Il est significatif que ces quatre personnes ont été inculpées au lendemain d'une autre série de violences de grande envergure contre les représentants des médias dans la nuit du 29 au 30 juillet 2016 lorsque le Président de la République a présenté ses excuses publiquement aux journalistes.

Pourtant, si les événements du 23 juin 2015 avaient fait l'objet d'une enquête appropriée et tous les coupables avaient été condamnés, les violences policières contre les représentants des médias ne se seraient peut-être pas reproduites une année plus tard.

Avec les compliments de
TAVITIAN
Atelier de sertissage

TAVITIAN S.A. - 18, ch. des Aulx - 1228 Plan-Les-Ouates - Téléphone 022 346 93 02 - Fax 022 346 93 04
tavitian@bluewin.ch

TRISTES ANNIVERSAIRES

➤➤➤ *Nous les soussignés, exprimons une nouvelle fois notre indignation quant aux opérations des forces de l'ordre du 23 juin 2015 à l'avenue Baghramyan et du 17 au 30 juillet 2016 à la rue Khorenatsi et à Sari Tagh à Erevan. En constatant que les mesures d'enquête entreprises dans le cadre de ces événements et les résultats obtenus ne sont pas compatibles avec l'ampleur des actes de violence, nous réitérons nos demandes adressées aux autorités à savoir, faire preuve d'une attitude impartiale vis-à-vis des procédures pénales en cours, assurer leur efficacité et engager des poursuites contre les coupables indépendamment des fonctions qu'ils occupent."*

Rappelons que dans un communiqué du 10 août 2016, des organisations suisses-arméniennes avaient fait état de leur profonde préoccupation face aux événements choquants qui s'étaient produits à Erevan suite à la prise d'assaut par le groupe "Sasna Tsrer" d'une station de police dans la capitale arménienne (voir Artzakank N° 206, p. 3). Choqués de constater que "la police arménienne a eu recours à une force excessive et disproportionnée, à la violence, à l'intimidation et à d'autres actions illégales contre des manifestants et des journalistes pacifiques qui ont entraîné des violations massives des droits de l'homme", les signataires avaient appelé les autorités à mettre fin à l'impunité concernant ces violences, à libérer sans condition tous les manifestants pacifiques et personnalités de l'opposition arrêtés arbitrairement dans le contexte de ces événements et à lancer sans délai des réformes fondamentales et globales dans toutes les sphères de la vie politique et économique.

Selon la présidente de l'ONG *Protection of Rights Without Borders* Haykuhi Harutyunyan, trois requêtes de journalistes victimes de violences policières de juillet 2016 sont enregistrées à l'heure actuelle auprès de la Cour européenne des droits de l'homme et d'autres requêtes y seront déposées par la suite.

L'Arménie occupe la 79ème place parmi 180 pays au classement mondial de la liberté de la presse 2017 selon un rapport de *Reporters sans frontières*, alors qu'elle occupait la 74ème position en 2016. Cette régression est due principalement à l'impunité des violences policières contre les journalistes.

Le 28 juin 2017, dans son rapport présenté devant le Parlement, Arman Tatoyan, l'ombudsman (défenseur des droits de l'homme) d'Arménie, a déclaré qu'en 2016, son bureau avait reçu 631 plaintes mettant en

cause les services de la police. Ce chiffre se situe en tête du tableau récapitulatif des plaintes adressées à l'institution en 2016, celles impliquant les établissements pénitentiaires, au nombre de 307, occupant la deuxième position.

Récemment, celles et ceux d'entre nous qui suivent le procès des membres du groupe armé "Sasna Tsrer" ont été scandalisés par le traitement inhumain infligé à ces derniers. La violence a atteint son paroxysme le 28 juin lorsque cinq d'entre eux ont été sauvagement battus par une quinzaine de policiers dans les sous-sols du bâtiment du tribunal et selon des témoins leurs cris étaient entendus dans la salle où se trouvaient leurs proches et le public, venus assister au procès.

(Photolur)

Ces nouvelles alarmantes démontrent que malgré les promesses du nouveau gouvernement, aucun changement notable n'est encore visible en matière du respect des droits fondamentaux. L'usage de la violence ne se justifie en aucun cas et doit être banni sous toutes ses formes surtout dans un pays comme l'Arménie qui se réclame d'une civilisation millénaire.

Les violations des droits de l'homme en Turquie et en Azerbaïdjan occupent une place prépondérante dans les médias arméniens de la diaspora. En effet, nous sommes consternés à juste titre par le harcèlement et l'arrestation de journalistes et d'intellectuels et la répression des voix dissidentes dans ces deux pays. Mais curieusement nous ne manifestons pas la même sensibilité à l'égard des pratiques anti-démocratiques choquantes de certains représentants des autorités arméniennes malgré l'abondance des preuves. L'indignation ne peut pas être sélective et il est de notre devoir de faire entendre notre voix haut et fort pour exiger du gouvernement arménien qu'il mette fin à la violence et à l'impunité policière et qu'il assure la justice et l'équité pour tous ses citoyens. ■

Maral SIMSAR

ԱՐԶԱԿԱՆԿ

ARTZAKANK - ECHO

6 numéros par année
Prix d'abonnement annuel: CHF 30.-

Rue de la Terrassière 58 - 1207 GENEVE-SUISSE

CCP 12-17302-9

IBAN CH07 0900 0000 1201 7302 9

Responsable de publication: Maral Simsar
Tél. + 41 (0)78 892 93 31
artzakank@worldcom.ch

LES DROITS DES FEMMES AU SALON DU LIVRE 2017

Au fil des ans, le Salon du livre de Genève est devenu le rendez-vous annuel incontournable de notre communauté. Grâce à la Fondation Hagop D. Topalian, l'Arménie est représentée à cet événement prestigieux depuis maintenant plus de 25 ans et le stand Arménie attire chaque année un public intéressé par les nouvelles publications traitant de différents sujets concernant l'Arménie et les Arméniens mais aussi par les conférences de qualité, sans oublier les spécialités culinaires qui permettent aux visiteurs de joindre l'utile à l'agréable et de prolonger les discussions dans une ambiance conviviale.

"Quels droits des femmes en Arménie et dans les pays voisins?" était le thème du programme des conférences de cette année, concocté par l'équipe d'organisation en partenariat programmatique avec l'association *Hystart*. Les invité(e)s du Salon se sont intéressé(e)s à la position des femmes dans ces sociétés et ont abordé le problème des groupes dominants et la répression du groupe dominé et par la même des groupes dominés. Les intervenants ont pu questionner la violence faite aux femmes, le "gendercide" commis à l'encontre des filles dans les trois pays du Caucase du Sud et ont tenté d'analyser la multiplicité des situations afin de comprendre la configuration des discours et des usages dans la disparité hommes-femmes dans la région.

Comme à l'accoutumée, Alain Navarra Navasartian, intervenant et modérateur, a mené de main de maître les débats dans un espace aménagé au milieu des présentoirs de livres. Parmi les titres de ses interventions citons "Arshile Gorky: l'angoisse des origines", "Identités, mémoires et politisation, les enjeux de la culture en Arménie", "Construction imaginaire de la femme orientale dans la production artistique 1860-1890", "Iconographie de la maternité et de la féminité de Dieu".

Pinar Selek, sociologue militante antimilitariste féministe et écrivaine turque, vivant en exil en France, a parlé du féminisme turc et de l'instauration d'un nouveau mode de contestations. Une autre sociologue, Somaye Khajvandi d'Iran, également réfugiée politique en France a fait un exposé sur "les pratiques du corps, forme de résistance sous un régime théocratique, l'Iran". D'autre part, Vicken Cheterian et Kristian Skeie ont traité du sort des Yezidis, éternels boucs émissaires, qu'ils ont rencontrés.

Le vécu des femmes arméniennes durant le génocide et la transmission du trauma aux générations suivantes ont été traités par Héléna Demirdjian (*Le*

golgotha des femmes arméniennes), Nellie Hogykian (*La posture paradoxale*) et Martine Hovanessian (*Les récits de leurs vies atteintes*).

Claudine Bagdjan a présenté la fondation *Huso Aygi* en Arménie qui a pour objectif d'aider les jeunes filles défavorisées des différentes régions d'Arménie, orphelines d'un ou de deux parents et en cours d'études, à s'intégrer professionnellement et socialement. Par ailleurs, Sonia Ezgulian a présenté et dédié son livre "*Les menus anti-gaspi d'une cuisinière engagée*".

Le public a pu également assister à des rencontres et tables rondes animées par Alain Navarra Navasartian. Parmi les invités, Sévane Garibian, prof. au Département de droit pénal de la Faculté de droit de Genève, qui vient de publier l'ouvrage collectif "*La mort du bourreau*", Elisabeth Gangloff-Parmentier, prof. de théologie pratique, et Hilda Tchoboian, militante des droits de l'homme et femme politique française.

(Photo Grant Akobyan)

Une table ronde sur l'engagement des femmes de la communauté arménienne de Genève en Suisse et en Arménie a réuni 4 femmes de différentes générations: Suzy Sahakian, Maral Wurry, Ani Gasparyan et Miganouche Baghrmian. Une autre table ronde a été consacrée à l'indépendance de l'Arménie vue de la diaspora avec Vicken Cheterian, Alexis Krikorian et Raffi Garibian.

L'édition 2017 du stand Arménie a été clôturée par un défilé musical de costumes arméniens, préparé et commenté par Nevrik Azadian (voir page 23). Le public et les organisateurs se sont donné rendez-vous pour l'année prochaine.

Bravo à Annie Mesrobian et à toute son équipe pour l'organisation impeccable de cet événement enrichissant qui fait la fierté de notre communauté. ■

M.S.

La Gaîté depuis 1928

La Gaîté/Intercome SA
13, Rue de la Rôtisserie
1204 Genève
022 311 87 08
info@lagaite.ch
www.lagaite.ch

Articles de fêtes

Guirlandes, ballons & cotillons
Costumes & accessoires de déguisements
Farces & attrapes
Drapeaux

ENTRETIEN AVEC ALAIN NAVARRA-NAVASSARTIAN AUTOUR DES DROITS DES FEMMES

"Parler du droit et de la position des femmes dans nos sociétés, c'est parler d'égalité et d'égalité des sexes dans un paysage démocratique, mais c'est pour le moment surtout parler de citoyenneté tronquée, voire reniée. C'est aussi démonter les mécanismes d'oppression et de domination, c'est donc un choix de civilisation qui nous intéresse tous au premier chef, car c'est la possibilité de maintenir l'agir en commun dans un monde marqué par l'instrumentalisation des rapports sociaux et humains."

(Extrait du dossier de presse du Stand Arménie - Hayastan au Salon international du livre et de la presse 2017)

Le Stand arménien du Salon international du livre et de la presse a proposé cette année un ensemble d'interventions qui avaient pour thème la situation des femmes en Arménie et dans les pays voisins (voir notre article p. 3). Nous avons rencontré le modérateur des conférences, Alain Navarra-Navassartian qui travaille sur une étude avec l'Université de Bologne.

Pourquoi est-il important aujourd'hui de parler des droits et du rôle de la femme arménienne?

Parler de la femme arménienne et de sa situation dans la société arménienne et des droits des femmes en Arménie est essentiel parce qu'il ne s'agit pas simplement de la problématique d'un genre, d'un sexe, mais de quelque chose de plus important: la remise en question des structures sociales et de l'avancée démocratique d'un pays.

Depuis l'indépendance de l'Arménie en 1991, de nombreux projets ont été mis en place par des ONG arméniennes et étrangères visant l'empowerment des femmes à savoir, l'octroi davantage de pouvoir aux femmes pour agir sur les conditions sociales, politiques ou économiques. Quels sont les résultats observés à ce jour?

Il y a beaucoup d'ONG en Arménie qui travaillent sur l'empowerment des femmes. On y voit d'ailleurs une présence massive de femmes. Selon les statistiques, 51% des étudiants dans les universités arméniennes sont des femmes. On voit donc un grand potentiel de capacités féminines. Ces ONG représentent un des moyens, peut-être malheureusement le seul, d'exploiter les capacités, les outils cognitifs et toute expérience de ces femmes accumulés durant leurs années d'études d'où l'importance de ces ONG. Qu'est-ce qu'on voit aujourd'hui comme effet bénéfique? Des femmes qui sont capables de diriger - beaucoup de femmes arméniennes sont directrices de ces ONG - d'être dans la décision et pas simplement

Né d'un père italo-américain et d'une mère arménienne, à Paris, Alain Navarra-Navassartian est Docteur en histoire de l'art et Docteur en sociologie. Il a milité très tôt dans les GLH en France pour la reconnaissance des droits LGBT et les luttes pour le mouvement de libération des femmes. Il a enseigné en

(Photo Grant Akobyan)

Italie, en France et aux Etats-Unis. Co-fondateur de Spectrum Art, agence d'art advising, montage de collections et d'expertise, il est aussi le co-fondateur de Hystart, une ONG axée sur la démocratie culturelle, et les droits de l'homme au travers d'une approche socio-culturelle dans la zone Caucase du Sud, Iran et Turquie.

dans l'attente. Ces ONG permettent aux femmes d'avoir un accès, une ouverture pour la mise en pratique de leurs capacités.

Quel est le regard des hommes ou de la société arménienne sur ces femmes qui occupent des postes à pouvoir décisionnel, qui sont visibles dans la vie publique?

Pour une partie de la population masculine jeune de la moyenne bourgeoisie, évidemment c'est plus facile à accepter, parce que ces jeunes hommes sont en contact effectivement avec des sociétés occidentales, c'est à dire qu'ils ont l'habitude d'acquiescer ce qu'on appelle des objets culturels occidentaux, de voyager, ne serait-ce que d'aller dans les salles de sport, posséder des outils informatiques. Pour une autre frange de la population, c'est absolument négatif. Ces femmes sont perçues comme des dangers. Tant qu'elles ne sont pas mariées, cela peut être toléré comme une occupation. Mais une fois qu'elles sont, si l'on veut, rentrées dans une vie de femme, telle que la conçoivent ces hommes - il faut qu'on soit mariée et qu'on soit mère - c'est différent. L'octroi davantage de pouvoir aux femmes est vu également comme un apport de l'étranger. Il est vécu comme une atteinte aux traditions arméniennes par l'étranger. Par conséquent, il y a une limite qui est donnée par les hommes d'une certaine classe sociale, c'est-à-dire classe moyenne à classe populaire.

Selon les associations de défense des droits de la femme environ un quart des femmes en Arménie auraient été victimes de violence conjugale. Très souvent la violence est exercée aussi par la belle-famille et notamment par la belle-mère. Malgré le nombre relativement élevé de femmes ayant fait des études supérieures comment expliquez-vous cette violence et le manque d'évolution dans la manière d'élever les enfants de sexe masculin au sein des familles?

ENTRETIEN AVEC ALAIN NAVARRA-NAVASSARTIAN AUTOUR DES DROITS DES FEMMES

»»» C'est vrai, on se rend compte qu'il y a non pas de la violence forcément que du mari mais de la violence de la famille notamment de la belle-mère contre la belle-fille. C'est évidemment l'un des grands problèmes sur lequel on travaillera l'année prochaine et sur lequel je ne pourrai pas donner une réponse systématique maintenant. Ce qui pose problème c'est la reproduction d'un système de violence. L'écroulement du système économique peut être une explication dans le sens que le garçon devient nécessaire. Parce que même s'il part à l'étranger pour trouver du travail, il va envoyer de l'argent et subvenir aux besoins de ses parents. S'il reste en Arménie c'est le travail également du garçon qui est important. Il ne faut pas oublier que dans la société arménienne, quand une fille se marie, elle va vivre dans la maison de son mari, donc dans sa belle-famille. Il y a également tout un rapport de pouvoir.

Sur le plan économique, la transition vers un capitalisme mal géré, effréné, a changé énormément la donne et a complètement bouleversé la société arménienne qui ne bénéficie plus de la stabilité je dirais socio-économique de l'époque soviétique. Tous les rôles genrés ont donc été remis en question. Et puis, la guerre au Karabagh n'a rien arrangé. Il y a d'abord une culture symbolique très forte des hommes par rapport au monde féminin. Il faut aller sur la frontière pour la comprendre. On est coupé de son épouse, de ses enfants, de sa mère etc. On est coupé aussi symboliquement, géographiquement, et je dirais de la quotidienneté du rapport avec la femme. Quand on est dans une période de guerre - la guerre d'avril 2016 a été un vrai choc pour la société arménienne - et on a des enfants sur les fronts, on a peur de perdre son fils, on n'a plus la même vision. Je ne dis pas que les femmes acceptent les coups, pas du tout, mais d'un seul coup, encore une fois il y a presque de nouveau de la violence sociale.

Ne pensez-vous pas que les projets visant à l'empowerment des femmes ne pourront améliorer de manière significative la place de la femme en Arménie en l'absence de projets équivalents destinés aux hommes?

La question se pose aussi dans le monde occidental dans les études féministes à savoir, si l'on ne devrait pas également étudier la masculinité pour avoir des solutions pour ces problèmes de violence. Je pense que c'est essentiel. En Arménie, aucun travail n'a été mené avec les hommes, on n'a pas travaillé avec des hommes. Il est justement important d'amener l'homme à changer sa vision et à apporter un regard sur son comportement et sur ce qu'il considère être viril. Que veut dire être masculin, être un homme? Et une chose qui est quand même positive c'est que la société arménienne de l'Arménie n'est pas figée. Ces jeunes évoluent. Les hommes peuvent évoluer et je

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒՄ ԿԻՆ-ՏՂԱՄԱՐԴ ԴԵՐԱԲԱՇԽՈՒՄԸ՝ ՄԱԿԻ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ

Հայաստանում կանայք, միջին հաշուով, վաստակում են ավելի քիչ, քան տղամարդկանց 66 տոկոսը և չգրանցուած աշխատող լինելու պատճառով չեն օգտուում սոցիալական ապահովութեան փաթեթներից: Այս մասին ասուած է ՄԱԿ-ի Պարենի և գիւղատնտեսութեան կազմակերպութեան հրապարակած «Գենդերը, գյուղատնտեսութիւնը և գիւղական շրջանների զարգացումը Հայաստանում» վերնագրով զեկոյցում: »»»

dirais que c'est très important de se pencher sur cette idée de la masculinité, pour travailler avec eux.

De quelle manière pensez-vous que l'empowerment des femmes en Arménie contribuera à assurer la modernité démocratique dans le pays?

L'empowerment des femmes fait partie d'un processus de démocratisation. Parler de la position des femmes dans une société est une chose essentielle car questionner la position de la femme, c'est questionner tout un système, tout un processus qui amène à plus de liberté, plus de démocratisation. Comment expliquer que ce qui constitue l'autre moitié de l'univers n'ait pas le droit à son histoire, à ses droits, à sa représentation etc.? Parler de l'histoire des femmes, des droits des femmes et de la position des femmes dans la société, c'est parler de la liberté de démocratisation et c'est questionner les structures sociales. Cela va arriver parce qu'on sent maintenant ce questionnement de la part de la jeune génération qui ose en parler. Nous avons fait cette étude sur un panel de femmes de 25 à 50 ans et on voit très bien la différence entre les femmes de 35-50 et celles qui sont plus jeunes. Peut-être qu'elles changeront lorsqu'elles seront mariées? Malgré tout, les différents projets d'empowerment ont donné à ces femmes l'estime de soi, qui est très importante. Elles connaissent maintenant leur propre valeur. Finalement, on n'arrivera pas non plus pendant des dizaines et dizaines d'années à leur faire croire qu'elles ne valent pas grand chose en dehors du mariage ou en dehors de la maternité. Je crois que les jeunes arméniennes commencent aussi à comprendre qu'il n'est pas antinomique d'être mariée et mère et en même temps avoir une vie professionnelle. ■

1695 ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐՏԵԶԸ

Ռուբեն ՇՈՒԽԵԱՆ

Հայաստանը՝ հնագույն քարտեզներում

17-րդ դարի երկրորդ կեսին շարունակում էր զարգացում ապրել Եւրոպայի հայկական գրատպութիւնը: 1695 թուականին Ամստերդամում, Թովմաս Վանանդեցու ղեկավարած տպարանում, հրատարակուեց մի բացառիկ աշխատութիւն՝ «Համատարած Աշխարհացոյցը»: Այն հայերէն հրատարակուած աշխարհի կիսագնդերի առաջին քարտեզ-ատլասն էր և համարում է իր ժամանակի լաւագոյն ու ամենարդիական քարտեզներից մէկը: «Աշխարհացոյցի» տպագրութիւնը արուած է բարձր ճաշակով, արւմտեան քարտեզագրական ոճով ու կերպարանքով, որոնք մինչև օրս էլ գործածական են:

© Sputnik/ Nelli Danielyan

Ամստերդամի հայկական տպարանի չորս գրահրատարակիչ-տպագրիչները, որոնք մշակել, կազմել և տպագրել էին «Աշխարհացոյցը», սերում էին Նախիջևանի Գողթան գաւառի Վանանդ գիւղից՝ Եպիսկոպոս Թովմաս Վանանդեցին, ինչպէս նաև Մատթեոս Յովհաննիսեանը և Եղբայներ Դուկաս ու Միքայէ Լուրիջանեանները: Նրանք այդպէս էլ յայտնի դարձան և մնացին պատմութեան մէջ՝ «Վանանդեցիների տպագրական տուն» անունամամբ, կամ ուղղակի՝ Վանանդեցիներ: Վանանդեցիների հիմնած Ամստերդամի հայկական տպարանը գործեց մինչև 1717 թուականը՝ այդ ընթացքում պարբերաբար լոյս ընծայելով բազմաթիւ արժեքաւոր հայերէն գրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ:

«Համատարած Աշխարհացոյց» ատլասը տպագրուած է ութ մասով, իսկ ատլասի իրար միացած ընդհանուր չափսերն են 150-ը՝ 120 սանտիմետրի վրայ: Տպագրութեան համար օգտագործուած է որակեալ թուղթ, բայց ծալուելիս չվնասուելու համար քարտեզի առանձին թերթերը փակցուած են բարակ կտաւին: «Աշխարհացոյցի» պղնձի վրայ փորագրութիւնները փայլուն կերպով իրականացրել էին հոլանդացի հանրայայտ վարպետներ Ադրիանուս և Պետեր Սխոնեբեկ եղբայրները, որոնք աշխատանքներ են կատարել նաև այլ լեզուներով տպագրուած քարտեզների համար: Կիսագնդերի շրջանակից դուրս արուած տարուայ չորս եղանակների բարձրակարգ պատկերները, որտեղ արտացոլուած են հին յունական դիցաբանութեան դրուագներ, բնորոշ են

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒՄ ԿԻՆ- ՏՐԱՄԱՐԴ ԴԵՐԱԲԱՇԽՈՒՄԸ

»»» Պարենի և գիւղատնտեսութեան կազմակերպութեան (ՊԳԿ) հրապարակած գեկոյցը դիտարկում է գիւղատնտեսութեան ոլորտում գոյութիւն ունեցող գենդերային անհաւասարութեան դէպքերը, նրանց պատճառահետեւանքային կապը:

Համաձայն գեկոյցի, կանայք սովորաբար ընկալում են որպէս երեխաների խնամքով և տնային գործերով զբաղուողներ, անկախ նրանից տնային տնտեսուհիներ են, թէ աշխատում են տարբեր հաստատութիւնում:

Ադրադառնալով տղամարդկանց՝ աղբիւրը նկատում է, որ հայ հասարակութեան մէջ տղամարդը, սովորաբար, ընկալում է որպէս ընտանիքի գլուխ, ով պատասխանատու է իր ընտանիքի համար և ապահովում է նրա բարեկեցութիւնը:

Չեկոյցում անդրադարձ կայ նաև նորածինների՝ տղայ-աղջիկ յարաբերակցութեանն ու սեռով պայմանավորուած յղիութեան ընդհատումներին. «Իւրաքանչիւր աղջիկ երեխայի հաշուով 1.13 տղայ նորածնի սեռային յարաբերակցութեամբ և 100 կենդանի ծննդին 27.5 յղիութեան արիեստական ընդհատմամբ ու մեռելածնութեամբ հանդերձ՝ Հայաստանում դեռևս տարածուած է յղիութեան՝ սեռով պայմանաւորուած ընդհատումը»:

Փորձագետները համաձայն են, որ Հայաստանում գիւղատնտեսութեան և գիւղական համայնքների զարգացման համար անհրաժեշտ է ընդունել համապարփակ քաղաքական որոշումներ մի շարք ուղղութիւններով՝ բաւարար ուշադրութիւն դարձնելով գենդերային անհաւասարութեանը և գիւղական կանանց հզօրացմանը: ■

(times.am)

Վերածննդի ժամանակաշրջանի արուեստին:

Ատլասի լոյս տեսնելուց մէկ տարի անց, 1696 թուականին, «Համատարած Աշխարհացոյցի» համար Վանանդեցիները տպագրեցին նաև բացատրական առանձին մի ձեռնարկ՝ «Բանալի»: Ուշագրաւ է, որ «Աշխարհացոյցի» անունների հայերէն տառադարձութիւնները հիմք հանդիսացան յետագայում հրատարակուած հայերէն քարտեզներում օտար անունների տառադարձութեան համար:

1695-ին Ամստերդամում լոյս տեսած «Աշխարհացոյցից» պահպանուել է շուրջ 12 օրինակ, որոնցից մի քանիսը գտնուում են Հայաստանում: Նշենք նաև, որ 1754 թուականին Վանանդեցիների կողմից պատրաստուած և Վենետիկում հանգրուանած *կիշէներ*ի հիման վրայ «Համատարած Աշխարհացոյցը» բարձր որակով և գունազարդուած տարբերակով վերահրատարակուել է Վենետիկի Սուրբ Ղազարի կղզու Միսիթարեանների միաբանութեան տպարանում: ■

(armeniasputnik.am)

"Il faut que les femmes prennent conscience de leur force et de leur capacité à s'organiser pour faire changer les choses"

INTERVIEW AVEC HILDA TCHOBOIAN

"Les visages oubliés" était le titre de votre intervention dans le cadre des conférences organisées au stand Arménie du Salon du livre 2017 de Genève sur la thématique des droits des femmes en Arménie et dans les pays voisins. Pourquoi qualifiez-vous de "visages oubliés" les personnalités féminines de l'histoire arménienne?

Parce que l'histoire est écrite par les hommes - comme partout et pas seulement chez les Arméniens - et les femmes tombent beaucoup plus souvent et plus facilement dans l'oubli puisque leur rôle dans la société n'est pas apprécié à sa juste valeur. Non seulement on exclut les femmes de la vie publique mais lorsque les femmes y jouent un rôle, il est de coutume dans toutes les sociétés d'oublier ce rôle. La raison en est que le rôle de la femme est toujours considéré comme auxiliaire à celui des hommes qui font l'histoire. Et dans l'histoire on parle de ces hommes-là et pas des femmes qui ont joué même des rôles de leader dans la vie publique. C'est pourquoi les visages oubliés doivent être rappelés.

Qui sont les femmes qui ont contribué à l'épanouissement des mouvements littéraires et intellectuels arméniens à partir du milieu du XIXe siècle, en commençant par le mouvement "Réveil" (Zartonk)? Quel impact leurs engagements ont-ils eu sur la société arménienne? Quel a été le regard des milieux arméniens sur ces femmes?

Je pense que l'émancipation des femmes s'est faite à la fois par la culture, par leur contribution à la littérature notamment, mais aussi par l'activisme des femmes dès le 19ème siècle. Zartonk était le mouvement des idées qui ont donné lieu à la lutte d'émancipation du peuple arménien. Les femmes étaient présentes non seulement dans la pensée qui a été à l'origine du Réveil national, mais aussi dans l'action qui a suivi la pensée. En ce qui concerne les intellectuelles, on peut citer 3 ou 4 noms représentatifs, mais qui sont loin d'être exhaustifs. Il y a eu toute une pléthore de femmes qui ont écrit, qui ont édité mais dont on ne parle plus du tout dans l'historiographie de la littérature arménienne.

Parmi les noms connus, je peux citer la romancière **Serpouhi Dussap Vahanian** qui a consacré l'ensemble de son œuvre à l'émancipation de la femme arménienne. Elle était une bourgeoise née dans une famille très aisée, qui s'est mariée avec un compositeur français. Ses idées n'ont pas beaucoup été acceptées par

la société à l'époque puisqu'elles étaient largement inspirées de l'évolution du féminisme français de l'époque. L'opposition aux idées de Serpouhi Dussap dans la société arménienne de Constantinople était quelque part un refus de l'implantation brutale dans cette société, d'idées venues de l'étranger, susceptibles de bousculer l'ordre patriarcal d'une société orientale, et

Diplômée en sciences économiques (Université Mendes France de Grenoble) puis en commerce international (CCI Chambéry), en droit international humanitaire (Institut International des Droits de l'Homme de Strasbourg), Hilda Tchoboian est née à Alep, en Syrie. Elle a dirigé la Maison de la Culture Arménienne de Décines (1978-2010). Militante de la Cause arménienne, elle a joué un rôle central dans la reconnaissance

par le Parlement européen du génocide des Arméniens du 18 juin 1987, puis elle a poursuivi son action auprès des institutions européennes pendant la guerre du Karabagh en tant que déléguée générale de la Cause arménienne auprès des institutions européennes (1988-1993), puis en tant que membre du Conseil Mondial de la Cause arménienne. Dès 2001 et jusqu'en 2011, elle a été la présidente-fondatrice de l'organisation paneuropéenne Fédération Euro-Arménienne pour la Justice et la Démocratie, dont elle a assuré la présidence jusqu'en 2011.

Depuis 1996, elle préside le Centre "Covcas" pour la Résolution des Conflits et le Droit dont elle a édité la périodique bilingue anglais-français "Covcas Bulletin". Depuis 2015, elle est la coprésidente fondatrice de FAIR (France-Arménie International Réseau), une association de développement national et international de réseaux d'entrepreneurs et professionnels arméniens de France, de la Diaspora et d'Arménie. De 2011 à 2015, elle a été conseillère régionale Rhône-Alpes.

qui paraissaient mieux convenir aux rapports humains sophistiqués vers lesquels tendait la nouvelle bourgeoisie émergente de la fin du XIXème siècle.

Il y a eu aussi **Zabel Assadour** qui est connue en tant que romancière et poète, mais dont on connaît moins l'intense activité en faveur de l'éducation des filles. Vous savez que la question d'émancipation de la femme arménienne au 19ème siècle a été essentiellement celle qui a préconisé l'éducation des filles. En effet, un nombre

important d'écoles a été créé pour les filles à Constantinople et dans les provinces arméniennes. Zabel Assadour a fondé l'Association des Arméniennes dévouées à la nation (Ազգանուէր Զայուհեայց ընկերութիւն) et qui a fait un travail extrêmement important en sillonnant les provinces arméniennes pour soutenir avec son mari et écrivain Hrant Assadour, les projets de fondation d'écoles pour les filles. Elle a ainsi eu une influence très importante sur l'émancipation des femmes qui passait par le droit à l'instruction.

Enfin, je relèverai la figure de **Zabel Yesayan** qui se défendait d'être une féministe mais qui, par sa vie, son œuvre, son exemple et son action, a fait beaucoup, peut-être plus que d'autres, pour l'émancipation de la femme arménienne. Je dis par son exemple parce >>>

INTERVIEW AVEC HILDA TCHOBOIAN

»»» que c'était une femme libre et elle a été encensée par la société arménienne progressiste de Constantinople et le parti auquel elle appartenait, le *Tachnaksoutioun*. Plus tard, elle a été vilipendée parce qu'elle a suivi son instinct et a cédé à la propagande bolchévique; elle

est devenue propagandiste de l'Arménie et de l'Union soviétique. En tant que femme libre, Zabel Yessayan a eu une vie mouvementée et difficile car il fallait qu'elle créât une œuvre, qu'elle assumât la subsistance de sa famille, tout en restant libre des chaînes du mariage, puisqu'elle s'est séparée de son époux très tôt. Elle a réussi à avoir une telle liberté dans ses choix et ses mouvements, qu'elle pourrait devenir un exemple pour beaucoup de femmes d'aujourd'hui. La vie et l'œuvre de Zabel Yessayan l'apparentent plus aux femmes d'aujourd'hui qu'à celles de son temps.

En Arménie le pourcentage des femmes détenant des diplômes supérieurs est relativement élevé et même supérieur à celui des hommes. Cependant nous observons que peu de femmes occupent des postes à responsabilité dans la vie publique et professionnelle. Comment expliquez-vous cela?

Le statut inférieur des femmes dans la vie publique s'explique par la disparité entre les dispositions des lois et les pratiques d'exclusion des femmes. Il faut bien comprendre que les lois ne fonctionnent pas pleinement en Arménie. En 2013, le Parlement arménien a voté une loi sur l'égalité des chances et des droits des femmes. L'Arménie avait déjà adhéré à la Convention sur l'élimination de toutes les formes de discrimination à l'égard des femmes en 1993, mais tout ceci n'a pas d'impact direct sur les pratiques notamment dans le domaine de l'économie et la vie politique.

De plus, je fais l'hypothèse que l'Arménie, en situation de guerre depuis un quart de siècle, est devenue un pays à dominante machiste où l'héroïsme requis par le conflit a développé une certaine idée de virilité d'où les femmes sont exclues. Curieusement, la nécessité d'être plus fort pour combattre l'ennemi n'a pas incité la société à donner une place aux femmes aux côtés de l'homme. On en est même arrivés à oublier que pendant la guerre du Karabagh, beaucoup de femmes se sont investies dans les combats et pas seulement comme infirmières, médecins, responsables de logistique ou d'autres fonctions sanitaires et sociales. A la place, on a creusé l'écart entre les femmes et les hommes en créant un modèle machiste qui a infantilisé les femmes considérées au même titre que les enfants comme des êtres faibles incapables de se défendre.

D'autre part la position géographique de l'Arménie n'est pas totalement étrangère à la nature du modèle social discriminatoire prédominant: l'Arménie a pour voisins la Turquie, l'Iran, l'Azerbaïdjan et au-delà de l'Azerbaïdjan toute l'Asie centrale, des pays musulmans où le statut des femmes n'est pas souvent très enviable.

On a ainsi créé tout un système pour faire des femmes des êtres subordonnés aux hommes, avec toute une série d'obstacles sur le chemin de leur émancipation. On peut citer entre autres les avortements sélectifs, qui sont en soi un signe du niveau très bas de la valeur des femmes. Le manque de confiance qu'on insuffle aux filles dès le plus jeune âge dans la famille, les restrictions de leur liberté à choisir librement leur propre voie dans la vie. Toutes ces limitations mettent la femme dans une situation de dépendance économique vis à vis du mari, sans parler des violences conjugales très répandues dans toutes les couches sociales. De nombreuses femmes économiquement indépendantes refusent le mariage, conçu comme une institution d'aliénation pour les femmes, de soumission au mari mais aussi au beau-père et à la belle-mère. La tradition et les difficultés économiques mettent les jeunes couples dans l'obligation de vivre sous le même toit que les beaux-parents et les violences découlent souvent de la famille accueillante et non pas seulement du mari.

En diaspora, pourquoi les Arméniennes peinent-elles à accéder à des postes décisionnels sur le plan associatif ou communautaire, même dans les pays occidentaux?

C'est une question intéressante qui n'est pas souvent abordée parce qu'on ne la reconnaît pas comme essentielle. D'abord, je constate donc qu'il n'y a pas d'études sur le statut des Arméniennes de la diaspora parce qu'il existe une grande variété de situations selon que l'on est dans la diaspora orientale ou occidentale. La diaspora orientale est organisée selon les codes de l'ancien *millet* arménien de l'empire ottoman même s'il y a par-ci, par-là des femmes qui jouent un rôle important. Dans le système communautaire du Moyen-Orient, on a parfois une femme appréciée pour ses compétences et à qui on confie des fonctions, mais on est très loin de l'égalité ou de la présence massive des femmes dans ces instances. Je pense qu'au Moyen-Orient nous avons une situation particulière impactée par l'environnement musulman. Mais aucune raison ne justifie en Occident le fait qu'il n'y ait pas plus de femmes présidentes d'organisations ou dans les fonctions exécutives des associations ou des partis politiques. Là ce sont simplement les règles non dites qui agissent. C'est que les élections se font souvent à travers les clans où il y a une tradition de ne pas faire confiance aux femmes. Le fait que les femmes actives dans les communautés arméniennes occidentales ne s'in- »»»

PFG
7jours/7 - 24h/24

POMPES FUNÈBRES GÉNÉRALES

46, avenue Cardinal-Mermillod - 1227 CAROUGE
79, route de Saint-Georges - 1213 PETIT-LANCY

Tél. 022 342 30 60 - www.pfg-geneve.ch

INTERVIEW AVEC HILDA TCHOBOIAN

>>> vestissent pas dans la vie publique de leur pays respectifs, les prive de faire bénéficier les communautés de l'évolution remarquable qu'a subi dans notre société environnante le statut des femmes en termes de droits et d'égalité des chances dans le domaine publique.

Dans les instances de la communauté arménienne nous avons un nombre relativement élevé de jeunes femmes militantes mais elles ne sont pas aidées pour accéder à des fonctions de direction.

De plus, la communauté bénéficie beaucoup du militantisme des femmes qui ne demandent pas de reconnaissance. Lorsqu'il n'y a pas de reconnaissance réelle, c'est-à-dire en termes d'octroi de plus de responsabilités ou de responsabilités plus importantes aux femmes qui militent, celles-ci ne se plaignent pas. Par exemple, on retrouve beaucoup de femmes dans les associations de défense de la cause arménienne à un certain niveau et ensuite quand on doit choisir le président d'une association on ne trouve pratiquement plus de femmes. Les Arméniennes comme les femmes en général, lorsqu'elles se voient confier une responsabilité à laquelle elles ne s'attendaient pas, se posent d'abord la question de leurs aptitudes: est-ce que je suis à même de remplir cette fonction? Alors qu'il est connu que les hommes considèrent que si on leur donne cette fonction c'est parce qu'ils sont capables de la remplir. Donc les femmes doutent toujours de leurs capacités même si elles sont aussi compétentes, voire parfois plus dédiées à la cause qu'elles défendent.

Cependant, je pense que tout cela est en train d'être remis en cause, certes très lentement, mais également sans bruit, sans faire l'objet de discussions.

Quel conseil pouvez-vous donner aux jeunes arméniennes qui ont le potentiel d'accéder à des positions dirigeantes dans nos communautés de la diaspora?

D'avoir confiance en elles-mêmes. Ce qui manque, je crois, c'est l'organisation pour favoriser l'avancée des femmes: des femmes qui peuvent se mettre ensemble, qui peuvent créer des réseaux de solidarité pour pousser d'autres femmes entre elles à avoir des postes à responsabilité. A mon avis, les communautés arméniennes manquent même cruellement des réseaux de femmes qui peuvent aider d'autres femmes, plus jeunes peut-être, des femmes en tout cas, à avancer dans la vie publique, qui peuvent pousser les filles et leur donner confiance en leur force mais aussi faire de manière à ce que l'environnement, c'est-à-dire la famille, les amis, poussent les femmes à prendre des responsabilités plus importantes. Il y a moyen de le faire mais il faut que les femmes prennent conscience de leur force et de leur capacité à s'organiser pour faire changer les choses. ■

ATTENTION NOUVELLE ADRESSE

ARTZAKANK-ECHO
58, rue de la Terrassière
CH- 1207 GENEVE

PREMIÈRE ÉDITION DE STANDART, TRIENNALE D'ART CONTEMPORAIN D'ARMÉNIE

Armenian Arts Council (AAC) présente la première édition de **STANDART, Triennale d'art contemporain d'Arménie** avec le partenariat du Ministère de la culture de la République d'Arménie, ART for the World, l'Ambassade de Suisse en Arménie, Armenia Art Foundation et d'autres partenaires privés qui sera présentée en Arménie du 23 juillet à fin décembre 2017.

STANDART, Triennale d'art contemporain est un projet d'art contemporain développant à chaque édition un itinéraire spécifique à travers l'Arménie autour du thème de l'exposition. Le nom de la Triennale est inspiré de la revue d'avant-garde arménienne *Standard*, publiée en 1924. STANDART souligne le riche contexte culturel et historique de l'Arménie et vise à travers son caractère itinérant à toucher un public large et diversifié pour créer des dialogues et des relations interactives entre artistes, écrivains, commissaires d'exposition, communautés culturelles locales et visiteurs.

œuvre de Aleksey Manukyan

Pour la première édition de STANDART, le comité du AAC a désigné comme commissaire d'exposition **Adelina Cüberyan von Fürstenberg**, Lion d'Or pour le Pavillon national de l'Arménie à la 56ème Biennale di Venezia 2015.

Inspiré par le roman inachevé *Le Mont Analogue*, de l'écrivain et poète surréaliste français René Daumal (1908-1944), STANDART 2017, se tiendra dans différents lieux autour de la région du Mont Ararat: Erevan, Gyumri, Erebuni, Sevan et Kapan.

Symbole d'une recherche poétique et d'une expérience temporaire, **Le Mont Analogue** s'attache à la poursuite de la connaissance où l'essence de l'esprit créatif est directement liée à la nature et aux expériences de chacun.

Cette expérience artistique à travers quelques uns des plus beaux sites historiques et culturels des environs du Mont Ararat, aboutira à une série d'expositions, de rencontres, de collaborations, d'œuvres *in situ* et de performances créées par les artistes participants et des artistes résidant en Arménie. ■

Informations détaillées sur les lieux
et dates d'exposition et sur les artistes:
www.standart-armeniatriennale.net

ՁԵՌԱԳԻՐ ԹԵՐԹԵՐ՝ ՈՐԲԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

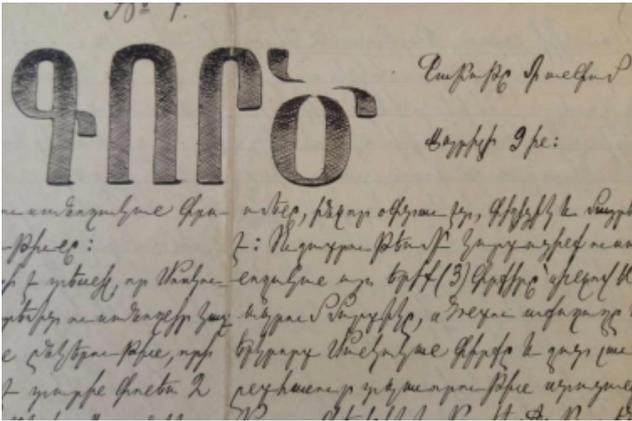
Լիլիթ ԱԲԱԳԵԱՆ

19-րդ դարի վերջին, 20-րդի սկզբին տպագիր մամուլին զուգահեռ լոյս էին տեսնում նաև հայատառ ձեռագիր թերթեր:

Ինչու՞ էին այդ թերթերը ձեռագիր, երբ վաղուց արդեն գործում էին տպարանները: Ովքե՞ր էին այն մարդիկ, որոնք պատրաստ էին այդ չափազանց աշխատատար, փոքր «տպաքանակով» և սահմանափակ թույլ ընթերցողների համար գրել և արտագրել թերթի օրինակները:

Չարենցի անուան գրականության և արուեստի թանգարանի (ԳԱԹ) ֆոնդերում պահպանուել են ձեռագիր որոշ թերթերի օրինակները: Մասնաւորապէս՝ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանի հայ աշակերտների ջանքերով լոյս տեսնող «Գործ» ձեռագիր թերթից պահպանուել է 16 համար:

Այն լոյս է տեսել միայն երկու տարի՝ 1887-1888թթ., նախ՝ իբրև շաբաթաթերթ, յետոյ արդեն՝ իբրև ամսաթերթ:

Թէ ինչ նպատակ ուներ 5-րդ դասարանի աշակերտների կողմից հրատարակուող այս ձեռագիր թերթը, կարդում ենք 1887 թ. «Գործ»-ի 8-րդ համարում. «Ինչպէս յայտնի է ընթերցողիս, մենք՝ ռուսահայերս, ունենք երկու հրատարակուող ամենօրեայ թերթեր՝ «Մշակ»-ը և «Նոր դար»-ը, «Արծազանք» շաբաթաթերթը և «Աղբիւր ամսագիրը»: Մեր ընթերցողները գուցէ փոքրիշատէ ծանօթ են այս բոլոր թերթերի հետ, այս պատճառով անելորդ ենք համարում այստեղ երկար ու բարակ խօսելու նոցա մասին և քննել նոցա լաւ և վատ կողմերը: Կարդալով մենք տեսակ-տեսակ գրքեր, իհարկէ, մենք օգուտ ենք ստանում ամէն կողմից, բայց բաւականաւայ միայն հրատարակուած գրքերի ընթերցանութամբ, այդպէս շատ փոքր է: Մեր խօսքը այս անգամ բնաւ փոքրներին չի վերաբերում, բայց միայն մեծ աշակերտներին, որովհետև փոքրերին ոչ այնքան հետաքրքիր է և ոչ այնքան էլ նոքա պատրաստուած են լրագիր կարդալու համար: Սակայն մեր աշակերտներին լրագիր կարդալն անհրաժեշտ է եթէ ոչ մշտապես, գոնէ երբեմն-երբեմն: (...) Փոխանակ տարեկան 120 և մինչև անգամ 150 ռուբլի իզուր ծախսելու ստամոքսի, հագուստի և անելորդ մօտա ընկած բաների վրայ, պէտք է 3 կամ 5 ռուբլի յատկացնել լրագրի համար, որ լաւ և օգտակար կլինի»:

«Գործ»-ը երկթերթանի էր: Իւրաքանչիւր յօդուածի հեղինակն ինքն էր իր ձեռագրով գրում իր յօդուածը: Ընդ որում, թերթում պահպանուած էին էջադրական կանոններով. նոյն էջում յօդուածները սիւնակներով էին, ոչ «լաւաշ»:

Դատելով թերթի բովանդակութիւնից՝ այն կարելի է հասարակական-քաղաքական, մասամբ՝ գրական համարել: Ի դէպ, թերթին թղթակցել է նաև ռուս գրականագետ, հայագետ Եուրի Վեսելովսկին. իր ձեռագրով գրել է իր բանաստեղծութիւնները:

Ահա մի հատուած՝ 1887 թ 1-ին համարից. «Շատ անգամ ենք տաք վիճել, խօսել մեր ճշուած հայրենեաց ընդհանուր ապստամբութեան ու ազատութեան մասին, սակայն չենք մտածել, որ հայն իրեն չի ճանաչում, բայց առանց ինքնաճանաչութեան ոչ մի գործ չի կատարուում, մանաւանդ այնպիսի սուրբ, ծանրակշիռ գործ, ինչպիսին է ընդհանուր ազգային ապստամբութիւնը: Այո, չկայ ապստամբութիւնից մի ուրիշ լաւ միջոց կատարեալ ազատութիւն վայելելու համար...Մենք՝ քաջ ու սուրբ նախնեաց արժանի որդիքը, չկարողացանք պահել մեզ ժառանգութիւն թողած անկախութիւնը, ազատութիւնը, և այժմ անարգ ստրուկ ենք, օտարի ծառայ, ինչու՞ համար...»: Սա ճեմարանի աշակերտների արծազանգն էր Ռուսաստանում հայոց պատմութեան դասաւանդումն արգելելուն, հայկական որոշ դպրոցներ փակելուն:

Ձեռագիր պարբերականները յատկապէս մեծ տարածում գտան Ցեղասպանութիւնից յետոյ, որբանոցներում և հայկական դպրոցներում: Այդ ծանր շրջանում շատ որբեր իրենց ծնողների ջերմութիւնը գտան բանաստեղծ Վահան Տերեանի հետ մտերմութեամբ: Ձեռքի տակ չունենալով բանաստեղծի տպագիր երկերը՝ չափահաս, գրագետ որբերը, արտագրելով դրանք ձեռագիր հանդէսներում, տարածում էին: Թիֆլիսում, Բաքուում, Գիւմրիում, այլ վայրերում, որտեղ որբանոցներ կային, գրագետ աշակերտների ջանքերով ձեռագիր հանդէսներ էին հրատարակուում, թատերական խմբակներ բացուում: Բաքուի Մարդասիրական ընկերութիւնը, Թիֆլիսի Բարեգործական միութիւնը, Մոսկուայի հայկական կոմիտէն, բարեգործական այլ կազմակերպութիւններ ձեռագիր հանդէսների միջոցով փորձում էին զարգացնել որբերի մտաւոր կարողութիւնները, բացայայտել գրելու ձիւք ունեցողներին: Գիւմրիում գտնուող որբանոցներում ստեղծուեցին «Փարոս», «Ծիածան», «Արագած», «Բողբոջ», «Այգ», «Ծիլ» գրական-գեղարուեստական հանդէսները:

ԳԱԹ-ում պահպանուում է նաև «Այգ» «գրական-բարոյական երկշաբաթաթերթ»ի հաւաքածուն: Ի տարբերութիւն «Գործ»-ի, որը գրուած էր շտապ, ոչ այնքան կանոնաւոր ձեռագրով, «Այգ»-ում պահպանուած էին վայելչագրութեան բոլոր կանոնները:

1922 թ.- մարտի 15-ի համարում, որը կազմել են Այնթապի որբանոցի 5-րդ դասարանի աշակերտները, նախապատմութիւնն է՝ ինչպէս է հասունացել ձեռագիր այդ թերթը կազմելու գաղափարը. >>>

ՇՈՒԵՑԱՐԱՑԻ ԱՐՈՒԵՍԱԳԷՏ ԹԵՐԵԶ ՎԵԲԵՐԻ ՑՈՒՑԱ-ՉԱՆԴԵԱՆ ԶԱՅԱՍԱՆՈՒՄ

2017 թ.-ի Յունիսի 15-էն Յունիսի 15-ը «Մշակոյթների երկխօսութիւն» կազմակերպութիւնը ներկայացրեց շուեյցարացի արուեստագետ Թերեզ Վեբերի «Թուղթ - Ձեռք և Ոգի. պատումներ արուեստում» լայնածաւալ անհատական ցուցահանդէսը Հայաստանի ազգային պատկերասրահում:

Թերեզ Վեբերը ժամանակակից շուեյցարական արուեստի ականաւոր ներկայացուցիչներից է և թղթարուեստի (Paper Art) նշանաւոր վարպետ: Նա հիմնականում աշխատում է "pulp painting" տեխնիկայով՝ հիմնուելով թղթի պատրաստման արևելեան և արևմտեան աւանդոյթների և այդ ոլորտում սեփական գեղարուեստական հետազօտութիւնների վրայ:

Արուեստագետը թղթէ մանրաթելերի խիւսը, որպէս յատուկ ստեղծագործական միջոց, յաճախ համակցում է աւանդական գեղանկարչական տեխնիկաների, գեղարուեստական տպագրութեան և լուսանկարչութեան հետ, փորձելով բացայայտել նոր ստեղծագործական տարածքներ:

Թերեզ Վեբերի առաջին ծանօթութիւնը Հայաստանի հետ տեղի է ունեցել 2015թ.-ին և այդ ժամանակից ի վեր նա իր աշխատանքներում պարբերաբար անդրադառնում է հայկական մշակութային ու հոգևոր ժառանգութեանը:

Աւելի քան 50 աշխատանք ընդգրկող այս համապարփակ ցուցադրութիւնը ներկայացնում է Թերեզ Վեբերի ստեղծագործունեութեան վերջին 20 տարիների համալիր համայնապատկերը՝ առաջարկելով դիտողին ծանօթանալ արուեստագետի գեղարուեստական և տեխնիկական մօտեցումների տարաբնոյթ փոխակերպումներին:

Երևանում Թերեզ Վեբերի «Թուղթ - Ձեռք և Ոգի. պատումներ արուեստում» անհատական ցուցահանդէսի կապակցութեամբ արուեստի գրքերի հրատարակումներում մասնագիտացած և մեծ համարում ունեցող գերմանական «Wienand» (Քեյն) հրատարակչատան կողմից, լոյս է ընծայուել 160 էջից բաղկացած ընդգրկուն պատկերագիրք:

Այս եռալեզու, պատկերներով հարուստ հրատարակութիւնը 121 վերատպութիւնների միջոցով ներկայացնում է Թերեզ Վեբերի աշխատանքների ժամանակագրութիւնը, 1993թ.-ից մինչ օրս, ներառելով Երևանում ցուցադրուող աշխատանքները:

«Մշակոյթների երկխօսութիւն» կազմակերպութեան հիմնադիր նախագահ Սոնա Յարութիւնեանի,

ՁԵՆԱԳԻՐ ԹԵՐԹԵՐ՝ ՈՐԲԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

»»» «Բաւական ատեն կայ որ կարգովին ծրագրած էինք Որբանոցի մէջ պզտիկ հանդէսի մը հրատարակութիւնը: Պարագաներու անյարմարութիւնը և մեր վրայ ծանրացող դասերու տաժանքը մեզ ստիպած էին, որ ժամանակ մը հրաժարիմք մեր այդ նպատակէն: Սակայն գաղափարը յղացուած ըլլալով՝ ուշ-կանուխ վերջապէս օր մը պիտի իրագործէինք զայն: Անցեալ շաբաթ, Գիշերային հաւաքոյթի մը մէջ, որոշեցինք աւելի երկար չսպասել և հրատակել «Այգ» անուամբ երկշաբաթաթերթ մը: Այգ-ին նպատակը պարզ է և որոշ. մեր՝ որբերուն բարոյական և իմացական զարգացումը»:

Ձեռագիր թերթերից մեկ ուրիշը՝ «Փարոս»-ը, կազմուած դարձեալ Ցեղասպանութիւնից փրկուած որբերի կողմից, արժանացել էր «Մշակ» թերթի ուշադրութեանը. «Մենք հարկաւ չենք խօսում նրա («Փարոսի»-Լ.Ա.) գրական արժանիքների մասին: Մենք գրիչ վերցրինք՝ շեշտելու՝ որբերի հոգեկան վիճակն աննախանձելի է: Նրանց մանկական թոթովանք օրգանը շատ բան է պատմում մեզ: Այսպէս ասած՝ խմբագրական յօդուածում ճիճ ու հրաւեր կայ, թէ բաւ է որբը վշտի ու ցաւի երգեր գրէ: Պէտք է ուրախութիւն ու սէր երգեն մատաղ սրտերը: Բայց երբ թերթում ես միւս երեսները, տեսնում ես, թէ ինչպէս հետևեալ էջերը մէկը միւսից մտայլ տրամադրութեամբ են համակուած: (...) Որբ աշակերտների ամսաթերթը մեծ արժանիք ունի՝ որպէս հարագատ դոկումենտ, որն այնպիսի աղբիւրից է բխում, որի մէջ ոչ մի եղեռնագործ իրաւունք չի համարի կեղծիքի նշոյլ անգամ որոնելու» (1919 թ., N 4):

Ձեռագիր թերթերը, փաստօրէն, փաստաթղթեր են՝ գրուած Ցեղասպանութիւնը տեսած, ծնողներին կորցրած երեխաների ձեռքով: Ի դեպ, հէնց թերթերում իրենց գրական առաջին քայլերն են արել Յովհաննէս Շիրազը, Խաչիկ Դաշտենցը և այլ գրողներ: ■

L. Ա.
(media.am)

«Leopold Hoesch» թանգարանի (Դիւրէն, Գերմանիա) նախկին տնօրէն, արուեստաբան, փիլիսոփայութեան դոկտոր Դորոթեա Այմերթի, մշակութաբան, փիլիսոփայութեան դոկտոր Քրիստոֆ Բաումերի պատկերագրում գետեղուած յօդուածներն, ինչպէս նաև Թերեզ Վեբերի ակնարկը կ'օգնեն բացայայտել ոչ միայն շուեյցարացի արուեստագետի ստեղծագործութիւններն, այլև նրա անհատականութիւնն արուեստում:

Հեղինակները պարզաբանում և վերլուծում են Թերեզ Վեբերի աշխատանքների նախապատմութիւնը, ծագումն ու շարժառիթները, ինչպէս նաև նրա ստեղծագործ շնորհն այնպէս, որպէսզի ընթերցողին և այցելուին հասանելի դառնայ Թերեզ Վեբերի թղթի կիրառման իւրայատուկ մօտեցման և նրա գեղարուեստական, միջմշակութային երկխօսութեան ուսումնասիրութիւնը: ■

(allevents.in/yerevan)

COMMENT UN COUPLE SUISSE A SAUVÉ 8000 ORPHELINS ARMÉNIENS

par Harry BOGHOSSIAN

J'ai eu le bonheur de nouer des liens d'amitié avec une femme remarquable, Elibet Künzler Marshall, fille de Jakob Künzler, née à Urfa, en Turquie, le 19 juin 1917.

Jakob Künzler me rappelle Oskar Schindler, qui a sauvé près de 1'200 juifs pendant l'Holocauste. Ce médecin suisse a tout fait pendant le génocide de 1915 pour sauver 8'000 orphelins arméniens venant des régions d'Urfa, de Mardin, de Diyarbakır, de Harput, de Kemalîyé, d'Arabkir et de Malatya. Il a écrit un livre *Au pays du sang et des larmes* dans lequel il raconte les 23 ans de sa vie en tant que technicien médical en Turquie (1899-1922). Il était stationné dans un hôpital suisse à Urfa, où vivait une population arménienne et y soignait les malades, les blessés et les orphelins, tout comme les *Médecins sans frontières* de nos jours.

Après avoir évacué les orphelins depuis la Turquie vers le Liban et la Syrie avec l'aide de sa femme Elizabeth, le docteur Künzler a déclaré: *"C'était une telle joie pour nous que nous la considérons comme l'une des plus belles phases de nos vies"*.

J'ai rencontré la fille de Jakob Künzler, Elibet et sa petite-fille, Pat Marshall, à l'église arménienne de San Diego. Elles y étaient venues pour assister à une conférence de Ara Ghazarians, qui a écrit la préface et a édité la traduction anglaise du livre de Jakob Künzler.

L'auteur avec Elibeth Künzler Marshall

En avril 2010, Elibet m'a invité chez elle. J'étais très intéressé d'entendre ses histoires liées à son père. Elle a dit: *"Je me souviens qu'à l'âge de 2 ans, je jouais avec les orphelins, ils étaient comme des frères et sœurs pour moi."* Elle m'a expliqué qu'elle était la plus jeune d'une fratrie de quatre sœurs et un frère et qu'elle avait une sœur adoptive arménienne, Rosa.

"À cette époque, les orphelins et les enfants qui ne pouvaient être pris en charge dans le village étaient habituellement conduits à l'église. Mes parents avaient une bonne arménienne. Un jour, celle-ci se trouvait à l'église alors qu'on cherchait des foyers pour certains de ces enfants. Le pasteur demandait à la congrégation: qui prendra cet enfant? qui prendra cet autre? et ils étaient tous pris, à l'exception d'un enfant, qui avait des cheveux sales, infestés de poux et des yeux infectés. La

fillette âgée d'environ 4 ans, ne portait qu'une chemise. Et notre bonne a dit: "Nous l'emmènerons, nous l'emmènerons!" Et le pasteur a dit "Comment allez-vous vous occuper de cette fille?" Elle est rentrée chez mes parents en courant et leur a dit: "Il y a cet enfant qui est seule, personne ne veut d'elle et elle va être mise à la rue." Alors mes parents sont allés vers le pasteur. Ma mère attendait son premier enfant à l'époque. Ils ont vu cet enfant et ont dit immédiatement "bien sûr, nous allons l'emmener!" Elle est devenue ma sœur aînée Rosa.

Mes parents ont organisé et mis en œuvre l'évacuation d'environ 8'000 orphelins arméniens de la Turquie vers la Syrie et le Liban. Avez-vous lu le livre? Ils ont voyagé par des groupes de cent et chaque enfant portait sa couverture. Ils ont dû passer par de nombreux points de contrôle, et les Kurdes ont essayé de les arrêter par moments en disant "on peut utiliser un de ces orphelins". Mais Jakob a dit: "Ils ne sont pas les miens, je ne fait que les transporter, en voici la liste." On les a compté un par un et ils ont pu continuer leur voyage.

Chaque jour, ma mère devançait le groupe et préparait du pain et mon père venait avec une centaine d'enfants. Ils avaient une soupe pour le dîner et une tasse de lait avec du pain et des fruits secs le lendemain matin. Puis, ils reprenaient la route. Ma mère se précipitait et faisait la même chose tous les jours et cela, jusqu'à leur arrivée à la frontière libanaise. A Ghazir, au-dessus de la Méditerranée, Ils ont trouvé un ancien monastère que nous avons utilisé comme orphelinat.

Mes parents s'intéressaient au bien-être de tous les orphelins. Si un enfant n'allait pas bien, il était amené chez nous, dans notre famille. Il vivait avec nous quelque temps, et une fois rétabli, il était renvoyé à l'orphelinat où l'on apprenait à lire et à écrire.

Ces enfants grandissaient et ma mère savait qu'ils ne pouvaient pas rester à l'orphelinat pour toujours. Elle leur a alors enseigné des métiers: le ménage, la couture, la cuisine, la puériculture, la cordonnerie et le tissage de tapis. Les enfants étaient tous intelligents, et beaucoup avaient appris un métier chez eux avant la guerre. Un jour, ma mère a dit: "ces enfants sont doués pour fabriquer des tapis. Ouvrons une fabrique de tapis." Jacob Künzler a ainsi créé une manufacture de tapis au Liban pour l'orphelinat.

COMMENT UN COUPLE SUISSE A SAUVÉ 8000 ORPHELINS ARMÉNIENS

»»» Les orphelines arméniennes ont fabriqué un énorme tapis pour le président des États-Unis, Calvin Coolidge. Le tapis lui a été remis le 4 décembre 1925, avec une étiquette sur le dos portant l'inscription: «En gratitude au président Coolidge». Il a été exposé quelque temps à la Maison-Blanche. Regarde le tapis dans mon salon, C'est une réplique du tapis offert au président Coolidge. Une version plus petite."

Le 22 mars 2014, j'ai filmé le tapis avec Elibet et sa fille Polly. Le 19 mai 2014, je devais voir Adam Schiff, membre du congrès, à Washington, DC. Malheureusement, il était absent et j'ai rencontré Timothy Bergreen, son chef de cabinet. Je lui ai montré le DVD sur le tapis d'Elibet ainsi que le livre de Jakob Künzler *Au pays du sang et des larmes* en lui disant: "Veuillez donner ces articles au député Adam Schiff et nous espérons voir le tapis officiel des orphelins arméniens." En novembre 2014, ce tapis a été exposé dans le Bureau des Visiteurs de la Maison Blanche.

"L'organisation américaine de secours pour le Proche-Orient (Near East Relief) a financé l'orphelinat. A cette époque, les Allemands, les Français et les Danois qui avaient attribué des fonds pour la réalisation de ces programmes étaient à court d'argent et l'intervention de l'organisation américaine a été une aubaine.

Mes parents ont également organisé des mariages entre Arméniens. Des personnes vivant en Amérique ou dans d'autres pays écrivaient en disant: "Nous avons besoin d'une gentille fille pour notre fils. En avez-vous une?" Et mes parents disaient: "Oui, nous en avons plusieurs" et on leur répondait: "Veuillez choisir une fille pour notre fils". Maman disait: "On ne peut pas vous envoyer une fille; elle doit d'abord être mariée avant qu'elle ne puisse aller avec vous". Mais souvent, l'homme ne pouvait pas venir, parce qu'il ne pouvait pas se le permettre. Et ils envoyaient une photo. Vous savez, dans les mariages arméniens, vous attachez les têtes du couple ensemble. C'est merveilleux de regarder cela. Mes parents étaient si heureux quand une lettre venait dix ans plus tard, adressée à Papa Künzler, à Beyrouth. On le remerciait de leur avoir envoyé cette merveilleuse fille qui leur avait donné des enfants et qui était une femme merveilleuse. Cela s'est produit à plusieurs reprises. Certains orphelins sont allés en Amérique du Sud et d'autres aux États-Unis. Il y avait aussi des enfants adoptés par des familles en Allemagne et en France. J'ai joué avec ces enfants, ils étaient mes amis.

Il y a une photo de mon père, à Beyrouth, avec les orphelins. C'est ma photo préférée. Elle est dans le livre de tante Ida ("Papa Künzler et les Arméniens" par Ida Alamuddin). Il aimait les enfants et les enfants l'aimaient

aussi. Il était toujours là et s'occupait d'eux. Et ils jouaient avec lui."

Elibet Künzler Marshall était une femme remarquable. Elle aimait le jardinage, la natation, aller à la plage et faire des puzzles. Elle aimait les roses que je lui apportais tous les mois. Je préparais du *hummus* pour elle et elle me servait du thé. Nous avons célébré son 95e anniversaire. Nous avons préparé un gâteau d'anniversaire pour elle et lui avons offert des cadeaux. Nous nous sommes assis et avons écouté ses histoires, à propos de la mission de son père. Elle a également lu mon article, le discours que j'avais prononcé devant les membres de la présidence au Capitole de l'État de Californie - la Loi sur la sensibilisation au génocide SB 234 du sénateur Wyland.

Jacob Künzler est mort le 15 janvier 1949 à Ghazir, au Liban. Il a été surnommé le Père des orphelins arméniens. C'était un homme merveilleux qui donnait aux autres et n'attendait rien en retour. Alors qu'il était en Turquie, il a vécu avec les Arméniens pendant 20 ans et a vu comment les Arméniens ont été traités, entre 1895 et 1923.

Jakob Künzler a risqué sa vie et sa famille pour sauver des milliers de personnes blessées et malades. Il a donné l'amour à ces milliers de personnes qui ont beaucoup souffert. Il a avancé l'œuvre de Dieu. Il n'a pas essayé de convertir les gens. Je n'oublierai jamais les miracles inégalés et les bonnes œuvres avec lesquels il nous a bénis. Nous devons tous nous rappeler de cet homme remarquable, de sa famille et de tout ce qu'il a accompli pour sauver 8 000 vies.

Le 17 avril 2017, la fille de Elibet, Polly, m'a appelé pour m'informer que Elibet était décédé la veille, le dimanche de Pâques.

Avant sa mort, je lui ai rendu plusieurs visites chez elle. Elle m'a reconnu, et nous avons discuté pendant quelques minutes. Puis je lui ai caressé la main. >>>

PREMAT S.A.

IMPORT & EXPORT

9, RUE DES ALPES

CH - 1201 GENEVE

TEL. 022 731 69 35

aratours+

osez la différence!

Rte des Arsenaux 9, CP 85, 1701 Fribourg, Suisse,
Tél.: +41 26 322 7277

Koryuni 7, 0025 Erevan, Arménie,
Tél.: +374 10 52 06 07

www.voyage-en-armenie.com
www.route-de-la-soie.com

Nos destinations

Arménie, Géorgie,
Iran, Kazakhstan,
Kirghizistan, Mongolie,
Ouzbékistan, Tadjikistan,
Turkménistan

L'ARMENIE A L'EPOQUE ANTIQUE

Ani EBLIGHATIAN et Armenuhi MAGARDITCHIAN

Colloque sur les identités religieuses de l'Arménie antique

Les 17 et 18 mai 2017, les unités d'archéologie classique et de langue et littérature arméniennes de l'Université de Genève, sous la direction de la professeure Valentina Calzolari et du professeur Lorenz E. Baumer, ont présenté une école doctorale sur la question des identités religieuses de l'Arménie antique. Cette rencontre a permis une réflexion commune et interdisciplinaire entre professeurs et doctorants des universités de Paris, Erevan et Genève, sur les traces des religions antiques de l'Arménie. La seconde journée d'étude a mis l'accent sur les différentes méthodes et les approches d'étude de la religion de l'Arménie.

Ces journées, auxquelles environ 40 personnes ont participé, ont eu pour objectif de donner une esquisse des travaux et études en cours sur les identités religieuses de l'Arménie antique. Comment approcher la religion antique en Arménie? Les intervenants ont proposé une réflexion à travers les traces matérielles et les sources littéraires. Une réflexion commune à travers plusieurs prismes: l'archéologie, la philologie, l'histoire de l'art et l'histoire des religions. Quelles méthodes peuvent amener à une réflexion transversale? Comment combiner ces différentes lectures et quelles clefs méthodologiques pour une étude pluridisciplinaire?

Projet de doctorat sur les sanctuaires de l'Arménie antique

Armenuhi Magarditchian est diplômée de l'Université de Genève en archéologie classique et langue et littérature arméniennes. Elle a étudié pour son double master la forteresse de Garni et l'évolution de son temple ionique. Cette recherche a été récompensée par le Prix Ardit 2014 de la Faculté des Lettres de l'Université de Genève en tant que mémoire de maîtrise ès lettres le plus créatif, original et rigoureux.

Inscrite en thèse de doctorat depuis début 2017 à l'Université de Genève auprès du Professeur Lorenz E. Baumer, Armenuhi Magarditchian prépare un projet de recherche sur les sanctuaires de l'Arménie antique. Les fouilles archéologiques menées depuis la fin du XIXe siècle dans la partie orientale du plateau arménien (République d'Arménie) ont mis au jour douze sanctuaires antiques. De nombreux témoins archéologiques révèlent la présence de sanctuaires depuis la prise du pouvoir de la dynastie des Artaxides (env. 180 av. J.-C.) jusqu'à la christianisation du pays au début du IVe siècle apr. J.-C. Le matériel votif

COMMENT UN COUPLE SUISSE A SAUVÉ 8000 ORPHELINS ARMÉNIENS

>>> Elle m'a saisi les deux mains et m'a dit: «*Tu es si doux pour moi. Je ne sais pas pourquoi?*» Elle l'a répété à plusieurs reprises. Puis elle a pris mes mains et les a embrassées, d'abord la gauche puis la droite. Elle a dit "Je t'aime", et je lui ai dit "Je t'aime aussi". Elle a gardées mes mains bien serrées pendant longtemps. Après environ 20 minutes, j'ai dit que je devais partir. Mais elle ne voulait pas me lâcher les mains. Vicky, l'infirmière se trouvait à côté de nous et je lui ai demandé de m'aider à me faire libérer les mains. J'ai dit: "Je reviendrai bientôt et nous prendrons du thé ensemble." Elle a dit "Oui, ce sera bien." J'ai dit: "Je vous verrai dans une ou deux semaines."

Ce fut un moment spécial pour nous car nous savions que nous n'aurions pas beaucoup d'autres occasions d'être ensemble. Un dernier moment d'amour précieux. Parce qu'il ne se reproduirait plus.

Il est impossible d'oublier son histoire extraordinaire qui vivra dans nos cœurs pour toujours. ■

(Asbarez)

(Extraits traduits de l'anglais)

découvert à l'intérieur des sanctuaires se caractérise par la variété des vestiges (temples, autels, offrandes), par la diversité topographique des lieux de trouvailles (plaines, montagnes, cités, campagne), ainsi que par la multiplicité des provenances des vestiges (local, hellénistique, romain, perse). Bien que ces multiples traces archéologiques témoignent de l'existence, du fonctionnement et de l'utilisation de sanctuaires durant toute l'Antiquité, aucune analyse d'ensemble n'existe à ce sujet. Le projet a pour objectif d'établir une base fondamentale pour l'identification des types de lieux de culte et de leur développement, de comprendre l'implantation topographique d'une *Kultlandschaft*, et amènera de précieux éléments de réflexion sur la question des différentes influences qui ont forgé l'identité culturelle de la société arménienne durant l'Antiquité. ■

Article à paraître : Armenuhi MAGARDITCHIAN, « Garni, temple romain - baptistère chrétien », *Revue des Études Arméniennes* 37, 2016-2017, p. 175-213, sous presse.

LE PRIX PEC 2017 EST DÉCERNÉ À LA PLATEFORME POUR UN JOURNALISME INDÉPENDANT EN TURQUIE

La Presse Emblème Campagne (PEC) est une ONG basée à Genève et fondée par des journalistes suisses et internationaux dans le but d'alerter la communauté internationale sur la situation des journalistes couvrant des zones de conflit. Chaque année depuis 2009, elle remet un prix à une personnalité ou une organisation qui a travaillé au cours des mois précédents pour la protection des journalistes.

Le 2 juin 2017, au Club suisse de la Presse de Genève le prix PEC 2017 a été décerné au journaliste turc Hasan Cemal, président de la plateforme pour un journalisme indépendant P24.

(Photo Masispost.com)

Cette année le comité de la PEC a sélectionné la Turquie en raison de la détérioration de la liberté de la presse et des risques pris par les journalistes dans ce pays. La PEC a voulu ainsi exprimer sa solidarité avec les journalistes détenus arbitrairement et soutenir le combat courageux de beaucoup d'autres pour la liberté d'expression.

Né à Istanbul en 1944, Hasan Cemal est le petit-fils de Djemal Pacha. Rédacteur en chef du journal *Cumhuriyet*, de 1981 à 1992, il a dirigé *Sabah*, avant d'écrire pour l'autre grand quotidien turc *Milliyet*, dont il démissionnera quelque temps plus tard. Hasan Cemal a reconnu le génocide arménien et s'est excusé d'un crime perpétré en partie par son grand-père Djemal Pacha, dans le livre qui l'a rendu célèbre: *1915: Génocide arménien*. Hasan Cemal a également beaucoup écrit sur la question kurde.

La Plateforme pour un Journalisme Indépendant P24 (www.platform24.org) est une initiative lancée pour soutenir et promouvoir l'indépendance de la presse turque. Elle a été fondée par Hasan Cemal (président) Doğan Akin, Yavuz Baydar, Yasemin Çongar, Andrew Finkel, Hazal Özvaris et Murat Sabuncu. ■

DR. TOM CATENA, LAURÉAT DU PRIX AURORA 2017, ET LES MÉDECINS ARMÉNIENS

AURORA PRIZE
FOR AWAKENING HUMANITY

Le prix *Aurora Prize for Awakening Humanity* d'un million de dollars a été décerné le 29 mai 2017 au docteur Tom Catena, missionnaire catholique d'Amsterdam (État de New York), qui a sauvé des milliers de vies en sa qualité d'unique médecin basé en permanence dans les monts Nuba ravagés par la guerre au Soudan. Décerné par l'Initiative Humanitaire Aurora au nom des survivants du génocide arménien et en reconnaissance envers leurs sauveurs, le prix Aurora, s'est tenu lors d'une cérémonie à Erevan. Tom Catena a été désigné lauréat du Prix Aurora 2017 parmi plus de 550 candidatures en provenance de 66 pays.

Le Dr. Catena a reçu un prix de 100 000 dollars et a eu l'opportunité de poursuivre le cycle de dons en désignant pour un prix d'un million de dollars les organisations de son choix à savoir: African Mission Healthcare Foundation (AMHF), Etats-Unis; Catholic Medical Mission Board (CMMB), Etats-Unis et Aktion Cancha-nabury, Allemagne

Depuis neuf ans, le Docteur Catena est disponible 24 heures sur 24, 7 jours sur 7 à l'hôpital *Mother of Mercy* pour prendre soin des 750 000 habitants des Monts Nuba, victimes de la guerre entre le gouvernement soudanais et le Mouvement populaire de libération du Soudan.

Certains de ses patients marchent à pied plusieurs jours durant pour bénéficier de ses soins. La plupart des cas qu'il traite, sont des blessures causées par les bombardements, ou des fractures, la malnutrition et le paludisme. Le Docteur Catena effectue en moyenne plus d'un millier d'opération chaque année.

Les invités de la cérémonie du Prix Aurora ont également honoré les contributions exceptionnelles des quatre autres finalistes du Prix Aurora 2017: Mme Fartuun Adan et Mme Ilwad Elman, fondatrices du Centre Elman pour la paix et les droits de l'Homme en Somalie; Mme Jamila Afghani, présidente de l'Organisation Noor pour l'éducation et le renforcement des capacités en Afghanistan; M. Muhammad Darwish, médecin à l'hôpital de campagne de Madaya en Syrie et le docteur >>>

Nettoyages

Tél. +41(0)22 785 01 85

15, ch. Pré-de-la-Fontaine
1217 MEYRIN
Fax +41(0)22 980 02 37
E-mail big-net@big-net.ch

www.big-net.ch

ZIRAN

ծիրուխ = abricot = *prunus armeniaca*

ZIRAN pierrot hans Schaffhauserstrasse 30 CH-8006 Zürich
+ 41 44 241 41 31 + 41 79 666 01 26 - Notre Magasin Arménien
Voyages en Arménie - Vente de produits d'Arménie
Promotion de travaux payés - Entraide sociale ...
Rencontres culturelles info@ziran.ch - www.ziran.ch

LES CHEVEAUX DE MONTAGNE ARMÉNIENS

Vigen AVETISYAN

Les Arméniens ont été l'une des premières nations à dresser et à élever des chevaux. Le cheval arménien est l'une des plus anciennes souches de chevaux du monde.

De nombreuses écritures et sources de littérature contiennent des preuves de l'importance des chevaux pour les Arméniens. Les chevaux ont été utilisés dans la cavalerie, la chasse et comme moyen de transport.

La cavalerie a en particulier eu un grand impact sur le résultat de nombreuses batailles et guerres. Le cheval a toujours été considéré comme l'animal le plus intelligent et le plus noble, un véritable ami, un assistant et un camarade de combat. Pour les Arméniens, les chevaux ont été des animaux envoyés de Dieu.

L'Arménie a été un important exportateur de chevaux au Proche-Orient. La Grande Route de la Soie servait de passage pour le commerce arménien avec Rome, le Pont, le Royaume du Bosphore, l'Égypte, la Perse, l'Inde et même la Chine.

L'élevage de chevaux était placé sous la tutelle du gouvernement arménien, notamment la dynastie Amatuni. Les chevaux ont été élevés uniquement dans les régions de Sharur, d'Ardahan, ainsi que dans les montagnes de Sukhavet, de Shatik, de Yeghpar et de Sharian, qui appartenaient aux Amatunis.

L'élevage de chevaux chez les Arméniens a connu beaucoup de succès dans le domaine militaire en particulier. La cavalerie arménienne, appelée *ayrudzi* (Այրուձի = homme et cheval en arménien), a été considérée comme la cavalerie asiatique la plus puissante. Les chevaux de la cavalerie ont été élevés dans Andzit, Tman, Arest, Tukhark, Ger, Kryakun et Kovsakan.

La définition du cheval idéal pour la chasse selon le poète gréco-romain Oppiën est très semblable à

DR. TOM CATENA LAURÉAT DU PRIX AURORA 2017 ET LES MÉDECINS ARMÉNIENS

➤➤➤ Denis Mukwege, chirurgien gynécologique et fondateur de l'hôpital Panzi en République Démocratique du Congo.

Alors qu'il se trouvait en Arménie pour assister à la cérémonie de remise du Prix Aurora, le Dr. Catena a été remplacé temporairement par trois médecins arméniens qui se sont engagés au Soudan pour poursuivre le travail humanitaire du lauréat.

Dr. Hayk Hovahnissyan, Dr. Armine Barkhudaryan, Dr. Gevorg Voskanyan, et Dr. Tom Catena

Au service de la paix depuis des années, le lieutenant-colonel Gevorg Voskanyan, le major Hayk Hovhannissyan et Armine Barkhudaryan n'ont pas hésité une seconde lorsqu'ils ont appris que leur présence était nécessaire dans cet endroit si éloigné du monde.

Rappelons que le Prix *Aurora for Awakening Humanity* a été fondé en 2015 par Ruben Vardanyan, Noubar Afeyan et Vartan Gregorian au nom des survivants du génocide des Arméniens et en gratitude envers leurs sauveurs. Le Prix Aurora honorera chaque année un(e) lauréat(e) jusqu'en 2023, en mémoire des huit années durant lesquelles s'est déroulé le génocide (1915-1923). Le premier prix a été décerné l'année passée à la burundaise Marguerite Barankitse (voir notre édition N° 204 mai-juin 2016). ■

l'image de la cavalerie parfaite développée par Xénophon, philosophe, historien et militaire de la Grèce antique.

Pour Oppiën les races idéales sont les chevaux arméniens, tyrrhéniens, achéens et de Cappadoce (un hybride des races arménienne et phrygienne) qui sont élevés près du Mont Taurus.

Par ailleurs, Strabon a fait l'éloge des pâturages arméniens après que la cavalerie du port grec de Nicaea y ait brouté l'herbe. Xénophon a noté que les chevaux arméniens étaient capricieux. Timothée de Gaza, quant à lui, a décrit les chevaux arméniens comme étant grands et vifs, avec un profil de museau quelque peu déformé. ■

Source: allinnet.info

(Traduit de l'anglais par Artzakank)

ԽՆԴՐԵԼ - ՓՆՏՈՒԵԼ

Սօսի ՄԻՇՈՅԵԱՆ-ՏԱՊՊԱՂԵԱՆ

Այսօր, երբ Ակրտիչ Պեշկոթաշվեանի «Մահ քաջորդուն»-ը կը կարդայի, անդրադարձայ, որ **ԽՆԴՐԵԼ** բայը մեր գիտցած աղաչել, ուզել, փափաքիլ իմաստներէն զատ շատ հետաքրքրական այլ իմաստ մըն ալ ունի:

Ահաւասիկ քերթուածէն պատահիկ մը.
**- Դու զո՞վ խՆԴՐԵՍ, մա՛յր իմ անոյշ,
Ե՛կ մի՛ դողար, մօտեցիր հոս,
Անկաց աչօք դիտէ գորդիդ
Ուր իւր վերքերն արիւնահոս...:**

Բանաստեղծը **ԽՆԴՐԵԼ** բայը գործածած է գրաբարեան իմաստով, որ կը նշանակէ «**փնտռել, որոնել, ցանկալ**»:

Տեսէ՞ք գրաբարեան այս օրինակը. «Դիակապուստ առաքէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, **ԽՆԴՐԵԼ** ի մէջ դիականցն անկեղց զըղծալին իւր:» (Խորենացի) Տիկին (Շամիրամը) յաղթանակէն յետոյ ճակատամարտի վայրը դիակ կողոպտողներ կ'ուղարկէ, որ ինկած դիակներուն մէջ իր սիրելին (Արան) **ՓՆՏՈՒԵԼ**:

Ահա այս իմաստով ալ գործածած է Պեշկոթաշվեան **ԽՆԴՐԵԼ** բայը, այսինքն՝ դուն զո՞վ **կը փնտռես**, մա՛յր իմ անուշ:

Խնդրել բային արմատը ուրեմն ինդիոն է, որ կը կրէ «որոնել, փնտռել, քննութիւն» իմաստները: Յիշեցէ՛ք **ԽՆԴՐՈՅ ԱՌԱՐԿԱՅ** արտայայտութիւնը, որ կը նշանակէ քննութեան առարկայ:

- Որոնողի իմաստով ունինք.
- Արկածախնդիր**- արկած որոնող
- Շահախնդիր**- շահ որոնող
- Բախտախնդիր**- բախտ որոնող
- Մանրախնդիր**- մանրութեան որոնող

Խնդիրը նաեւ հարցի մը կամ մտահոգութեան նիւթն է. Ժողովուրդը կ'ըսէ՝ «**խնդիր մի՛ հաներ հիմա**», որ կ'անկարկէ հարցը մեղմութեամբ կապելուն:

Ժողովրդական բարբառներուն մէջ կը հանդիպինք հետեւեալ ըսելաձեւին. «**Աստուած մեղա էլել, ինդիրս գետին չթողէք**»:

Խնդիր չէ- կարելոր չէ
Խնդիր մի՛ ըներ- մի առարկեր

Խնդիրը բազմիմաստ բառ է: «Խնդրեմ»-ով կը պատասխանենք մեզ շնորհակալութիւն յայտնողին: Արեւմտահայերէնի մէջ պահանջքէն աւելի աղաչական իմաստով ալ կը գործածուի ինդրելը, իսկ արեւելահայերէնի մէջ քաղաքավարական խօսքի արտայայտիչ է՝ արեւմտահայերէնի «հաճիս»-ին տեղ: Սակայն ճամբան, երբ մէկը քեզ չհասկնալով «**խնդրում եմ հայերէն խօսա՞**» ըսէ, ա՛լ ոչ ինդրելը միտքդ կու գայ, ո՛չ ալ քաղաքավարութիւնը...

Այս բոլորէն ետք, պիտի ինդրեմ, որ ինդիրներէն գերծ մնաք, իսկ եթէ մարդ ես պատահի որ ոճէ մէկու մը հետ ինդիր ունենաք, կը մաղթեմ որ կարողանաք «**խնդիրը անուշ անուշ տեղ կապէք**»: ■

22-ՐԴ ԴԱՐՈՒՄ ՏԵՍԱԿԱՆՕՐԵՆ ԿԱՐՈՂ ԵՆՔ ՈՒՆԵՆԱԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՌԱՆՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻՆԵՐԻ

Քրիստինա ՄԿՐՏՉԵԱՆ

ՀՀ միգրացիոն պետական գործակալութեան պետ Գագիկ Եգանեանն մայիսի 4-ին ուշագրաւ տեղեկութիւններ է հրապարակել ՀՀ-ում արտագաղթի պահպանուող միտումների մասին: Եգանեանը յայտարարել է, որ ամէն տարի ՀՀ-ից անվերադարձ հեռացել է 30 հազար ՀՀ քաղաքացի: Հրապարակել է նաեւ տեղեկութիւններ ՀՀ անկախացումից ի վեր Հայաստանի ժողովրդագրական պատկերի եւ շարունակուող արտագաղթի մասին:

- Եւ այսպէս, ՀՀ միգրացիոն ծառայութեան ղեկավարն առանձնացրել է արտագաղթի երեք շրջան.
1. 1992-1994թթ. գանգուածային արտագաղթի տարիներ. Հայաստանը լքել է 600 հազար քաղաքացի
  2. 1995-2001թթ. կայունացման փուլ. Հայաստանը լքել է 250 հազար քաղաքացի
  3. 2002-2012թթ. Հայաստանը տարեկան լքել է 27-30 հազար քաղաքացի
  4. 2012-2016թթ. Հայաստանը տարեկան լքել է 30 հազար քաղաքացի

Պաշտօնական վիճակագրական տուեալների հաշվարկները ցոյց են տալիս, որ Հայաստանի անկախացումից ի վեր Հայաստանը լքել է շուրջ 1 միլիոն 300 հազար մարդ, կամ ինչպէս ասուլիսի ժամանակ յայտարարում էր Գագիկ Եգանեանը՝ «կորցրել ենք» այդքան քաղաքացի:

Յիշեցնենք, որ 1915թ.-ին Օսմանեան Թուրքիայի ցեղասպան քաղաքականութեան հետեւանքով կորցրել ենք շուրջ 1.5 մլն հայեր:

Հիմա այն մասին, թէ արտագաղթի նման դիւսմիկայի դէպքում ինչ արդիւնք կ'ունենանք մենք:

Եթէ պահպանուի տարեկան 30 հազար քաղաքացու «կորստի» պաշտօնական հրապարակուած ցուցանիշը, կը նշանակի, որ շուրջ 9 տասնամեակ անց ՀՀ-ն կը դատարկուի ամբողջութեամբ:

**ԴԱԴԻՎԱՆՔԻ ՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼԻՐԻ ՓՈՔՐ ԳՄԲԵԹՈՎ
ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԿԸ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒԻ**

Մեկնարկել է Արցախի միջնադարեան Դադիվանքի վանական համալիրի փոքր գմբեթով եկեղեցու վերանորոգումը: Այս մասին տեղեկացնում է «Արցախ-պրես»-ը:

Դադիվանքի վանական համալիրի փոքր գմբեթով եկեղեցու վերականգնման ծրագրի ղեկավար Տիգրան Աբրահամեանն ասաց, որ եկեղեցու վերականգնման աշխատանքները նախագծային փուլում են, որի համար ճարտարապետների խումբ է ձևաւորուել: Գլխաւոր նպատակը՝ եկեղեցու ամբողջական վերականգնումն է՝ իր պատմական տեսքին առաւելագոյնս մօտ:

(Photo Wikipedia)

«Եկեղեցու վերականգնման գործընթացը ենթադրում է եկեղեցու յատակի վերականգնումից մինչեւ խաչի փոփոխութիւն: Հիմնական ուշադրութիւնն ուղղուած է լինելու եկեղեցու պատմական վիճակի հետ առնչուող բոլոր *ատրիբուտների* պահպանմանը», - ասաց Տիգրան Աբրահամեանը:

Տիգրան Աբրահամեանը տեղեկացրեց, որ ներկայում աշխատանքներում 3 ճարտարապետ է ներգրաււած, այդ թուում՝ վերականգնող ճարտարապետ: Ըստ նախագծի առանձնայատկութիւնների, աշխատանքներում նաեւ այլ մասնագետներ կը ներգրաւուեն:

ճարտարապետ Սամուէլ Այուազեանը, ով 1998 թուականից զբաղւում է Դադիվանքի վերականգնման աշխատանքներով, «Արմէնպրես»-ի հետ զրոյցում նշեց, որ ղեռնէս 2000 թուականին եղել է Դադիվանքի վանական համալիրի փոքր գմբեթով եկեղեցու վերականգնման ծրագիր, այն ժամանակ այդ նոյն նախագծով շինարարական որոշակի աշխատանքներ կատարուել են, բայց աւարտին չեն հասցւել:

«Եթէ այդ ժամանակ այդ շինարարական աշխատանքները չիրականացուէին, ապա մենք այս եկեղեցին չէինք ունենայ, որովհետեւ մշտեղից երկու մասի էր բաժանուել, շէնքը երկար ճաք ուներ: Նախագծով ամրակայում է իրականացուել, սակայն որոշ աշխատանքներ թերի են արուել», - ասաց Սամուէլ Այուազեանը: Պատճառն այն էր, որ մասնագետներն այդ ժամանակ չէին կարողացել կառոյցին նախնական կղմինդրը գտնել, ստիպուած գտել էին մի մասնագետի, ով համաձայնել էր իր ձեռքով կղմինդր պատրաստել:

**22-ՐԴ ԴԱՐՈՒՄ
ՏԵՍԱԿԱՆՕՐԵՆ ԿԱՐՈՂ ԵՆՔ
ՈՒՆԵՆԱԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՌԱՆՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻՆԵՐԻ**

»»» Այսպէս, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայութեան տուեալներով՝ այս տարուայ Յունուարի 1-ի դրութեամբ ՀՀ մշտական բնակչութեան թուաքանակը կազմել է 2 մլն 986 հազար 500 մարդ: Բոլորին էլ հասկանալի է, որ սա պաշտօնական ցուցանիշ է, եւ որ իրականում ՀՀ-ում ապրող քաղաքացիների թիւն աւելի քիչ է: Սակայն անգամ պաշտօնական թուերը հաշուի առնելով՝ կը ստացուի, որ շուրջ 90 տարի անց Հայաստանն ամբողջութեամբ կը դատարկուի:

Սա այն դէպքում, եթէ պահպանուի ծնելիութեան ու մահացութեան ցուցանիշը: Սակայն այս առումով եւս վիճակը յուսադրող չէ:

ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայութեան հրապարակած 2017թ.-ի Յունուար-Մարտ ամիսների ժողովրդագրութեան վերաբերող պաշտօնական տուեալների համաձայն՝ Հայաստանում ծնունդների թիւն անցած 2016-ի նոյն ամիսների համեմատ կտրուկ նուազել է:

- 2016թ.-ի Յունվար-Մարտին ՀՀ-ում ծնուել է 9.125 երեխայ
- 2017թ.-ի Յունուար-Մարտին՝ 8.534:
- Միեւնոյն ժամանակ աճել է մահացութեան ցուցանիշը.
- 2016թ.-ի Յունուար-Մարտին ՀՀ-ում մահացել է 7.744 մարդ
- 2017թ.-ի Յունուար-Մարտին ՀՀ-ում մահացել է 8.037 մարդ: ■

Ք. Ս.

(galatv.am)

«Իհարկէ, պատրաստեց, սակայն այն չէր, չնայած դրան, որոշեցինք տեղադրել, որ գոնէ, մեր հաշուարկով 5 տարի կաթոցներ չլինէին, բայց ինչպէս տեսանք 10 տարի այն ծառայեց: Ամէն դէպքում, քանի որ այդ ծածկասպարէն ամբողջովին քայքայուել են, կարող են միայն մէկ երկու տարի դիմանալ, որից յետոյ կը սկսուեն կաթոցները, այդ դէպքում քայքայումն աւելի կարագանայ, դրա համար պէտք է շտապ այդ ծածկն ամբողջութեամբ վերականգնել», - ասաց ճարտարապետը:

Սամուէլ Այուազեանը նշեց, որ Դադիվանքի վանական համալիրի փոքր գմբեթով եկեղեցին այս ընթացքում փակ չի եղել, ճիշտ է այնտեղ կանոնաւոր պատարագներ, այլ արարողութիւններ չեն արուել, սակայն ցանկացողները կարողացել են մտնել ներս, մոմ վառել:

Թէ երբ կաւարտուեն վերականգնման աշխատանքները, մասնագետները դժուարանում են պատասխանել, դա առաւել յստակ կը լինի նախագծային, նախահաշուարկային աշխատանքներն աւարտելուց յետոյ: ■

(ԱԼԻԲ)

ՍՈՒՋԱՎԱՅԻ ԶԱՅԿԱԿԱՆ ԶՐԱՇԵՐ

Տ. Զեյթուն քահանայ Թարևերդեան
Ախթալայի Ս. Աստուածածնի վանքի վանահայր

Ռումինիայի Սուչավա քաղաքը նշանաւոր է նրանով, որ այն Եւրոպայի միակ քաղաքն է, ուր կառուցուել են վեց հայկական եկեղեցիներ ու երկու վանքեր եւ բոլորն էլ հիմնուած՝ ԺԵ-ԺԶ-րդ դարերում:

Այս մասին մեզ տեղեկութիւն է տալիս Սիմեոն դպիր Լեհացին իր նշանաւոր ուղեգրութեան մէջ 1608 թ. *«Եւ կայր յայտ քաղաքս երեք-չորս հարիւր տուն հայի. երեք քարաշէն եկեղեցի եւ երկու վանք վիմաշէն քաղաքէն ի դուրս, յոյժ գեղեցիկ եւ պատուական. մինն մերձ եւ հուպ քաղաքին, միւսն երկու մղոն հեռի»:*

Հայ մատենագրութեան մէջ Սուչավա քաղաքը յայտնի է Սչովա, Սոչով, Սիչով, Սուչով, Շեչով եւ մի շարք համանման այլ ձեւերով: Սուչավան առանձնակիօրէն նուիրական է նաեւ նրանով, որ Լուվի եւ ընդհանրապէս լեհահայ գաղութի նման համարուում է հիմնուած անեցիների շառաւիղների կողմից, եւ ըստ այդմ՝ Ժառանգորդը այդ մեծ մշակոյթի:

Հայերը Սուլդովիայում եւ Տրանսիլվանիայում հաստատուել են ԺԳ եւ ԺԴ դարերից: Մեծ թւով հայեր հաստատուել են այստեղ Լեհաստանից, որպէս առեւտրականներ եւ արհեստաւորներ:

Ահա այսպէս անեցիների շառաւիղների առաջին հանգրուանը ռումինա-մոլդովական կողմերում դառնում է Սուչավան: Շատ լաւ է բնորոշում անեցիների մուտքը այս հող ռումինահայ նշանաւոր պատմաբան Յակոբ Սիրունին. *«Անին, Սուլդովայի մէջ, Սուչավան էր ըրեր իր առաջին կայքը»:*

Սուչավայի մասին հայ մատենագրութեան մէջ առաջին յիշատակութիւնը գտնում ենք ԺԳ-րդ դարի նշանաւոր պատմիչ Վարդան Արեւելցու *«Աշխարհացոյցում»*, ուր ասում է. *«Եւ ի վերայ Լովայ եւ Սեչովայ գա հասանէ մինչ ի Կոստանդնուպոլիս»:* Իսկ Սուչավայի հայ համայնքի մասին առաջին ուղղակի յիշատակութիւնը գտնում ենք Թեոդորոս Բ Կիլիկեցու 1388 թ. գրուած կոնդակում, ուր ասում է. *«Յականաւոր թագաւորանիստ քրիստոսական մայրաքաղաքն ի Լովն եւ յամենայն վիճակն իւր բոլորովին. ի Սերայթն, ի Հիչովն, ի Կամենեցն, ի Լուցկայն...»:*

Ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ որպէս Արեւելեան Եւրոպայի մի շարք երկրների ու քաղաքների թեմական կենտրոն յիշուում է Լուվը, իսկ այս թեմին մաս կազմող եւ տարբեր երկրներ ու բնակավայրեր ընդգրկող վիճակներից առաջինը յիշուում է Հիչովն՝ Սուչավան:

Սուլդովայի իշխանապետ Ալեքսանդր Բարին 1401 թ. Սուչավայում գրուած հրովարտակով թոյլ է տալիս հիմնելու մոլդովա-ռումինական կողմերի առանձին թեմական կառոյց, որի առաջնորդանիստ կենտրոնն է դառնում Սուչավան:

Հաճկատարից բացի, Սուչավայում հայերը հիմնում են նաեւ Չամկայի կամ Սբ. Օգսէնտի վանքը, իսկ քաղաքում որպէս եկեղեցիներ՝ Սբ. Խաչը, Սբ. Սիմեոնը, Սբ.Աստուածածինը եւ Սբ. Նիկողայոսը: Սուչավայի

հայ համայնքի այս բացառիկութիւնը պայմանաւորուած է եղել նաեւ առեւտրական կապերով եւ Սուչավայի բարենպաստ դիրքով: Այստեղով էին անցնում մերձվոլգեան շրջաններից Դանուբի ընթացքով շարժուող հայ վաճառականների քարաւանները, որոնք պատմութեան մէջ յայտնի են «Կարելի արմենեշտա»՝ հայկական կառքեր կամ սայլեր անուանամբ:

Հաճկատար վանք (Արմենայրես)

Ալեքսանդր Բարին 1401 թ. իր հրովարտակով իրաւունք տալով հիմնելու Սուչավայի թեմը, այնուհետեւ 1408 թ. Հոկտեմբերի ութի հրովարտակով Լուվից հրաւիրում է հայ վաճառականներին եւ բնակեցնում Սուչավա, Սիրետ եւ Զեռնուվիցի քաղաքներում: 1418 թ. Լեհաստանից հրաւիրում են եւս 3000 հայ ընտանիքներ, որոնցից 700 Սուչավայում է բնակուում:

Հայ համայնքը ունեցել է իր քաղաքային վարչութիւնը իր քաղաքապետով եւ 12 հոգուց բաղկացած աւագների խորհրդով, ինչպէս նաեւ հայերին վերաբերուող գործերը քննող հայ դատաւորով: Սուչավայի մի շարք փողոցներ հայկական անուանումներ ունեն, իսկ կենտրոնական փողոցներից մէկը կոչուում է «Արմենասկը»՝ Հայկական փողոց: Սուչավայում պահպանուել են տեղի հայերի մի շարք տներ, հիւրանոցներ, խանութներ եւ մի շարք այլ շինութիւններ:

Հայկական ծաղկուն կեանքով ապրող Սուչավայում 1629 թ. սպասաւորել են 11 հոգեւորականներ: Նրանց անունները թուարկուում են նոյն 1629 թ. Հաճկատարում գրուած մի ձեռագրի յիշատակարանում:

Ինչպէս նշուեց, Սուչավայում, բացի Հաճկատարի Սբ. Աստուածածին եկեղեցուց կառուցուել է Չամկան, որը ԺԵ-րդ դարում եղել է տեղի հայոց հոգեւոր առաջնորդական կենտրոնը: Անուանում է նաեւ Սբ. Օգսէնտ, նուիրուած լինելով այս սրբի յիշատակին: Չամկայի մասին լեհ պատմաբան Լ. Շիմանսքին գրում է. *«Չամբան, անկասկած հանդիսանում է Սուչավայի հայերի կառուցած ամենակարեւոր հոգեւոր յուշարձանը գերագանցելով մնացեալ բոլորին, ինչպէս իր մեծութեամբ, այնպէս էլ իր արուեստով: Գտնուելով Սուչավայի արեւմտեան ծայրամասի՝ Արենի կոչուած բարձրավանդակում, նա ստացաւ լեհական Չամբ կամ յոգնակի՝ Չամբի անունը, որը լեհերէն նշանակում է բերդ, ամրութիւն կամ ամրոց»:*

**UNE DEUXIÈME SOCIÉTÉ
RUSSE CHERCHE À
QUITTER LE SECTEUR
ARMÉNIEN DE L'ÉNERGIE**

RusHydro, une société d'Etat russe, a réaffirmé son intention de vendre le deuxième complexe hydro-électrique d'Arménie qui lui appartient. La vente de Sevan-Hrazdan Cascade va réduire davantage la présence des sociétés contrôlées par le Kremlin dans le secteur énergétique arménien fortement tributaire du gaz et du combustible nucléaire russes.

L'installation de l'époque soviétique est composée de sept centrales hydroélectriques construites le long de la rivière Hrazdan descendant du lac Sevan vers Erevan. Elle représente environ 10% de la production d'électricité de l'Arménie.

Le gouvernement arménien avait transféré la propriété de Sevan-Hrazdan Cascade à la Russie en 2003 en contrepartie des dettes massives de la centrale nucléaire de Metsamor dues aux fournisseurs russes de combustible nucléaire. RusHydro l'avait acquise en 2011 d'une autre société nationale russe. Les médias russes avaient signalé en 2015 que le géant de l'énergie, qui exploite la plupart des centrales hydroélectriques russes, était maintenant prêt à vendre sa filiale arménienne.

L'agence de presse TASS a cité le directeur général de RusHydro, Nikolay Chulginov, disant que son entreprise négociait avec des acheteurs potentiels. "L'un d'eux a émergé, mais a ensuite disparu", a-t-il déclaré. "Un autre est depuis apparu. Nous avons maintenant [les négociations] en mains." Chulginov a refusé de nommer ces entreprises ou de divulguer les prix demandés par RusHydro pour Sevan-Hrazdan.

Un autre conglomérat énergétique russe, Inter RAO, a quitté l'Arménie à la fin de 2015, vendant le réseau de distribution d'électricité et la plus grande centrale thermique au groupe Tashir de Samvel Karapetian, un milliardaire russo-arménien.

Le retrait de RusHydro ne laissera qu'une seule société contrôlée par le Kremlin en Arménie, Gazprom, qui y possède une centrale électrique et une centrale thermique dans la ville de Hrazdan. Gazprom est également le principal fournisseur de gaz naturel du pays.

Le gaz est utilisé pour générer environ un tiers de l'électricité de l'Arménie. La centrale de Metsamor et les centrales hydroélectriques répondent au reste de ses besoins énergétiques.

Les autorités arméniennes semblent maintenant désireuses de diversifier la propriété étrangère dans le secteur de l'énergie. Il y a plus d'un an, elles ont vendu le plus grand et le plus moderne complexe hydroélectrique d'Arménie, Vorotan Hydropower Cascade, à la société ContourGlobal pour un accord de 250 millions de dollars, accord soutenu par le gouvernement américain. Et en mars de cette année, une société italienne a commencé à construire une nouvelle centrale thermique à Erevan. ■

(Nor-Haratch)

**ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՄԵՆԵՆ ԵՐԿԱՐ
«ՉԻՓ ԼԱՅՆ»Ը ԿԸ ԲԱՑՈՒԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԱՒՈՒՇԻ
ՄԱՐԶԻՆ ՄԵՋ**

Աշխարհի ամենևն երկար «զիփ լայն»ը (zip-line) պիտի բացուի Հայաստանի Տաւուշի մարզի Ենոքաւան գիւղին մէջ Յուլիսի վերջաւորութեան:

Շուտով Արցախի մէջ եւս պիտի բացուի «Ելլ Էքսթրիմ Փարք» (Yell Extreme Park) մը հաշուի առնելով տեղւոյն հրաշալի բնութիւնն ու զբօսաշրջութիւնը զարգացնելու մեծ ներոյժը:

Հայաստանի մէջ աշխարհի ամենևն երկար «զիփ լայն»ը կառուցելու նպատակով *ինտիէլո* համահովանաւորութեան միջազգային հարթակի միջոցաւ 4 Մայիսէն 2 Յունիսի միջեւ կատարուած է դրամահաւաք, որու արդիւնքով հաւաքուած է 22 հազար 165 տոլար:

«Ելլ Էքսթրիմ փարք» նախագիծը 2015-էն սկսեալ կ'իրականացնէ արկածախնդրական զբօսաշրջութեան ոլորտը զարգացնելու ուղղեալ կարգ մը ծրագիրներ, ձգտելով դառնալ տարածաշրջանէն ներս զբօսաշրջութեան մեծ կեդրոն մը: Նախագիծը նպատակ ունի ստեղծել սոր աշխատատեղիներ, աշխուժացնել հասարակական կեանքը եւ խթանել առողջ ապրելակերպը: Նախագիծը իր գործունէութիւնը սկսած է Տաւուշի մարզի Ենոքաւան գիւղին մէջ՝ *զիփ լայն*ով, իսկ այժմ կ'առաջարկուին նաեւ ձիով արշաւներ, արտաճանապարհային պտոյտներ, եւայլն: 2017-էն սկսեալ Ստեփանակերտի օդակայանի հետ համատեղ կ'իրականանան նաեւ երկտեղանի մարդատար օդանաւով Ստեփանակերտ-Շուշի-Ստեփանակերտ զբօսաշրջային թռիչքներ:

Ենոքաւանի «զիփ լայն»ը պիտի ունենայ 2580 մետր երկարութիւն ու 200-300 մետր բարձրութիւն: «Չիփ լայն»ի թռիչքը պիտի տեւէ 3-4 վայրկեան, առաւելագոյնը 120 քիլոմետր արագութիւն զարգացնելու կարելիութեամբ: ■

**ՍՈՒՉԱՎԱՅԻ ՀԱՅՎԱԿԱՆ
ՀՐԱՇԵՐ**

➤➤➤ Չամկայի մասին, որպէս թեմական առաջնորդակիստ կենտրոնի, առաջին յիշատակութիւնը գտնուում ենք 1415 թ. ներքոյ, որպէս առաջնորդ յիշուում է Աւետիք անունով մի եպիսկոպոս: ■

S. Հեթում քիյ. Թարւերդեան (religions.am)

COMMUNICATIONS

DÉCÈS

Madame Elda Sobran survenu en décembre 2016 à Genève.

Toutes nos condoléances à ses proches.

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայ Դպրոցական և Ընտանեկան Միութեան 19-րդ ընդհանուր համագումարը տեղի ունեցավ Կիրակի՝ 28.05.2017-ին, Օպերենդեյտենի իր Ակումբին մեջ: Միութեան վարչութեան անդամ ընտրուեցան հետեւեալ անձերը 2 տարուայ համար.-

Թամար Թալի Էլմայեան, ատենապետուհի
 Էրբքի Վոլջթայն, փոխ ատենապետ
 Ժերմին Տօւնէր, գանձապահուհի
 Դալա Տօւնէր, ատենադպրուհի
 Վարդան Թոմասեան
 Կամար Փաթանէ-Ղազարեան
 Մելիք Ղազարեան

Պահեստի անդամներ.- Նորա Աբջամ-Ղազարեան, Ատրինէ Ասատուրեան, Արա Տօւնէր

Կարգապահական մարմին.- Հերման Էրոյեան, Արշակ Աբջամ, Լուսին Նեօման

Հաշուեքննիչներ.- Գրիգոր Էլմայեան, Յակոբ Էրոյեան, Նէլլի Թադեոսեան

Remerciements

L'équipe du journal *Artzakank-Echo* remercie chaleureusement les fidèles annonceurs, les membres cotisants (souvent généreux) et les chers donateurs de leur soutien permettant la parution ininterrompue du journal depuis plus de 30 ans. Un grand merci également à toutes les personnes qui écrivent des articles et ainsi contribuent au succès d'*Artzakank*.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Արձագանգ երկամսեայի խմբագրական կազմը իր խորին երախտագիտութիւնը կը յայտնէ բոլոր անոնց որոնք իրենց ծանուցումներով, նուիրատուութիւններով եւ առատաձեռն անդամավճարներով կ'ապահովեն թերթին անխափան լոյս ընծայումը աւելի քան 30 տարիներէ ի վեր: Վարչութիւնը շնորհակալութիւն կը յայտնէ նաեւ բոլոր այն անձերուն որոնք իրենց յօդուածներով կը սատարեն թերթին յաջողութեան:

IMPORTANT!

Dernier délai pour recevoir des articles et communications à publier dans notre prochain numéro: **10 août 2017.**

En cas de retard, veuillez prendre contact avec la rédaction **AVANT** cette date.

RENDEZ-VOUS

PUPLINGE CLASSIQUE FESTIVAL

Dimanche 6 août 18h00

Eglise de Puplinge

Rue de Graman 70, 1241 Puplinge

Orchestre de chambre national d'Arménie
Vahan Mardirossian, direction
Eric Silberger, violon

(Le programme sera annoncé ultérieurement)

Informations et réservations:
www.puplinge-classique.ch
info@puplinge-classique.ch
 +41 (0)22 566 21 17

KASA vous convie à fêter ses vingt ans
dimanche 3 septembre à Genève de 16h à 21h
au Centre arménien de Troinex

avec la participation de collaboratrices arméniennes

Films des vingt ans
 Interventions officielles
 Interludes musicaux
 Animations et buffet

Merci de vous inscrire jusqu'au 20 août
 KASA, ch. de la Rosière 7, 1012 Lausanne
kasa@kasa.am ☎ 021 728 50 78 /078 860 22 94

Détails fin juillet sur www.kasa.am

Messes arméniennes en Suisse alémanique et à Neuchâtel

Date	Heure	Lieu	Adresse
06.08.2017	11 45	Kath.Kirche Bernrain	8280 Ktreuzlingen TG
13.08.2017	14 30	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
20.08.2017	15 00	Eglise St. Pierre de Cornaux	2087 Cornaux NE
10.09.2017	18 00	*Oekumeni/ Grossmünster *	8001 Zürich ZH
17.09.2017	15 00	Eglise St. Pierre de Cornaux	2087 Cornaux NE
24.09.2017	14 30	Röm. Kath. Kirche	8600 Dübendorf ZH

www.armenische-kirche.ch
 Pfr.ShnorkTchekidjian Tel: 079/704 74 87

ԺԸՆԵՒ ԵՒ ԼԵՄԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

PAROISSE DE GENEVE
REGION LEMANIQUE
SAINT-HAGOP
EGLISE APOSTOLIQUE
ARMENIENNE

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՅՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2017

- ՀԱՐԱԹ 1 ՅՈՒԼԻՍ** - ԳԻՏ ՆՇԽԱՐԱՑ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԲՈՐՉԻՆ ՄԵՐՈՅ:
- ՀԻՆԳՇԱՐԹԻ 6 ՅՈՒԼԻՍ** - Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑՆ ՄԵՐՈՅ ՍԱՀԱԿԱՅ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՅ:
- ՀԱՐԱԹ 8 ՅՈՒԼԻՍ** - Ս. ՏՐԿԱՏԱՅ ԹԱԳԱԲՈՐԻՆ, ԱՇԽԵՆԻ ՏԻԿՆՈՅՆ ԵՒ ԽՈՍՐՈՎԿԻԴԵՏՈՅՆ:
- ՀԱՐԱԹ 15 ՅՈՒԼԻՍ** - ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՑՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ՊՕՐՈՍԻ 13.րդ ԱՌԱՔԵԼՈՅՆ:
- ԿԻՐԱԿԻ 23 ՅՈՒԼԻՍ** - ՎԱՐԴԱՎԱՌ,
- ՀԱՐԱԹ 29 ՅՈՒԼԻՍ** - Ս. ԹԱՂԵՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅՆ ԵՒ ՍԱՆԴՈՒԽՅ ԿՈՒՄԻՆ:
- ՀԱՐԱԹ 12 ՕԳՈՍՏՈՍ** - ՏՕՆ ՇՈՂԱԿԱԹԻ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԸՍՏ ՏԵՍԼԵԱՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԲՈՐՉԻՆ:
- ԿԻՐԱԿԻ 13 ՕԳՈՍՏՈՍ** - ՎԵՐԱՓՈՒԽՈՒՄՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ, ԽԱՂՈՐՈՐՅԱԹ:
- ԵՐԵՃՇԱՐԹԻ 22 ՕԳՈՍՏՈՍ** - Ս. ՅՈՎԱԿԻՄԱՅ ԵՒ ԱՆԱՅԻ, ԾՆՈՂԱՑ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ:

Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

Մի, սուրբ, կաթողիկե եւ առաքելական եկեղեցին ունի եօթը խորհուրդներ.-

- 1. Մկրտութիւն, 2. Դրոշմ, 3. Ապաշխարութիւն, 4. Հաղորդութիւն, 5. Ամուսնութիւն, 6. Ձեռնադրութիւն, 7. Այցելութիւն հիւանդաց:
- Ասոնց միջոցաւ Ս. հիգիին անտեսանելի շնորհները մեր մէջ կը ներգործուին:

Մկրտութիւն, Մայաթիայի անետարան (1267-1268) ծաղկող՝ Թորոս Ռոսլի

1. ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ.
Քահանան նախ կը կատարէ եկեղեցւոյ գաւիթը երդմնեցնելու կարգը, ապա **Լաբօտը** եւ կ'օրհնէ, կ'ընէ Հրաժարիմքը: Լաբօտը յաղթութեան նշան է: Կնքահայրը մկրտուողին բերնէն կ'ընէ Հաւատք, Յոյս, Մեր: Ապա քահանան կը կատարէ ջրի օրհնութիւնը Խաչով, Աւետարանով ու Ս. Միւռոն թափելով որպէս զի սրբուի ու նուիրական դառնայ: Քահանան երեխային երեք ան-

գամ ջրին մէջ կը մխրճէ Ամենասուրբ Երորդութեան անուանով **որով Երեխան կ'ազատուի սկզբնական մեղքերէն**, հոգեւոր կեանքի մէջ կը վերածնի Սուրբ Հոգով, կ'ըլլայ որդեգիր երկնաւոր հօր ու անդամ եկեղեցւոյ: Երեք անգամ ընկղմելն օրինակ է Քրիստոսի երեքօրեայ թաղման: Կնքահօր ձեռքի մոմերը կը նշանակեն Քրիստոնեական հաւատքի լուսաւորութիւնը:

Երեխան աւագանէն հանուելով կը փաթթեն **սպիտակ կտաւի** մէջ որ նշան է սկզբնական անմեղութեան: Երեխան մկրտելով ազգային կամ քրիստոնեական անունով կը կոչուի: Հին ատեն սովորութիւն էր որ մկրտութենէն **քառասուն օր** ետքը ծնողները երեխան եկեղեցի տանէին:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅՑԱԿԱՆ 6-ՐԴ ԺՈՂՈՎ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԷՉ

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ Երեքշաբթի 6 Յունիս 2017-ին, տեղի ունեցաւ Եկեղեցական Ներկայացուցչական 6-րդ ժողովի նիստերը Ամենայն Հայոց Ս.Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի բարձր նախագահութեամբ: Այս ժողովները տեղի ունեցան Գեորգեան հոգեւոր ճեմարանի դահլիճին մէջ. բացման նիստը սկսաւ Վեհափառ հայրապետին աղօթքով որմէ յետոյ Կաթողիկոսը ներկաներուն փոխանցեց իր հայրապետական պատգամը: Այս ժողովին կը մասնակցէին Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ աշխարհասփիւռ թեմերէն եւ կառոյցներէն հոգեւորական եւ աշխարհական 150 ներկայացուցիչներ:

Պարոն Մայք Պարոնեան և Հոգւ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալճանեան

Այս ժողովը տեւեց մինչեւ Յունիս 8-ը: Օրակարգին վրայ կը գտնուէին շարք մը կարեւոր հարցեր, Ազգային եկեղեցական ժողովի կանոնադրութեան նախագծի քննարկում, Գերագոյն հոգեւոր խորհուրդի Նոր անդամներու ընտրութիւն, եկեղեցւոյ արդի մարտահրաւերներու քննարկում եւ 2018 թ. երիտասարդութեան տարի ծրագրի ներկայացումը: Յունիս 8-ի նիստին Վեհափառ Հայրապետի հրաւերով ժողովին մասնակցեցաւ ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգիսեանը: Ան իր ողջոյնի խօսքը ուղղեց ժողովի մասնակիցներուն կարեւորելով Եկեղեցական Ներկայացուցչական 6-րդ այս ժողովը:

Տ. Չաքեոս Ծ. Վրդ. Օհանեան, Տ. Արիս Արք. Շիրվանեան, Տ. Գուսան Վրդ. Ալճանեան և Տիգրան Եազմաճիեան

Ժողովի ընթացքին ՀՀ նախագահը պատասխանեց ժողովի մասնակիցներուն հարցերուն՝ որոնք կը վերաբերէին Արցախի հիմնախնդրի խաղաղ կարգադրութեան ուղղութեամբ տարուող աշխատանքներուն, հայրենիքին առջեւ ծառայած սոցիալ-տնտեսական խնդիրներուն, Հայաստան ապաստան գտած Սիրիահայերուն ցուցաբերուող աջակցութեան, Հայաստան-Սփիւռք կապերու առաւել ամրապնդման եւ այլ նիւթերու:

Պատրաստեց Տէր Գուսան Վրդ. Ալճանեան

ԹՕՓԱԼԵԱՆ ԴՊՐՈՑ
ECOLE TOPALIAN

Fondation Hagop D.Topalian: Route de Troinex 64, CH-1256 Troinex (Genève)
 ecole.topalian@centre-armenien-geneve.ch; www.centre-armenien-geneve.ch
 Rédaction Maral Wurry

No. 31

**Nevrik Azadian : Défilé de costumes arméniens
 au Salon du livre à Palexpo, Genève**

Cette année la Fondation Topalian a mis à l'honneur la femme arménienne. Des photos extraites du livre de Nevrik Azadian «Costume Armenien et Topographie», qui représentaient les costumes des différentes régions et villes arméniennes, ont recouvert les murs du stand Arménie.

Un très beau défilé a été présenté par des anciennes élèves de Nevrik à l'école Topalian.

La Reine ACHKHENE a ouvert le défilé par sa belle robe bleue, suivie par le costume de la région de KARINE du XIXème siècle, de la Reine KERAN de SIS du XIIIème Siècle, la robe de mariage de la mère du poète Siamanto d'AKN du XIXème siècle, celle de TALINE, la robe de mariée du Karabagh de STEPANAKERT du XIXème siècle et d'EREVAN des XVIII-XIXème siècles.

Ce défilé fut un bel hommage à Nevrik qui s'est beaucoup investie dans la communauté arménienne de Genève depuis plus de 38 ans, dans la troupe de danse et à la bibliothèque du

Centre Arménien Hagop Topalian. Elle est un des piliers de l'Ecole Topalian, enseignante de l'arménien occidental. Cela faisait chaud au cœur de la voir entourée de ses anciennes élèves de notre école, qui ont répondu tout de suite à l'appel.

Այս տարազներու ցուցադրութիւնը Ներիկը մեծա-
 ռելու գեղեցիկ գաղափար մըն էր: Ան 38 տարիներէ
 ի վեր խոր նուիրումով ծառայած է գաղութիս
 պարախումբին, գրադարանին եւ եղած է Թօփալեան
 վարժարանի սիւներէն մին: Մեծ հաճոյք զգացիք
 տեսնելով զինք՝ շրջապատուած իր աշակերտներով,
 որոնք հագած էին ազգային տարազները եւ
 ընդունած էին ցուցադրութեան մասնակցելու
 առաջարկը:

(Photos de Demir Sönmez)

**Rentrée scolaire
 de l'Ecole Topalian :**

Mercredi 13 septembre 2017 à 10h

Չուիցերախայ Միութիւն Union Arménienne de Suisse

Un an de plus...

A l'approche des vacances estivales et avant de prendre le large, nous faisons le bilan de cette année écoulée.

Dans un souci constant de rassemblement, le comité de l'UAS s'est efforcé d'organiser une palette très diversifiée d'événements afin de satisfaire tous les goûts et de faire participer tous les membres de notre communauté sans exception aucune. Nous sommes effectivement très heureux de constater la présence nombreuse et continue de notre communauté et ses amis à chacune de nos manifestations.

Soirée cinéma, cours de cuisine arménienne, multiples conférences avec des sujets très variés, participation à des manifestations organisées par d'autres associations, organisation des 11e Jeux Intercommunautaires Européens, et pour finir l'année en beauté, le magnifique gala annuel de notre troupe de danse SANAHIN.

Le comité de l'UAS tient particulièrement à remercier tous ses amis, sans les nommer individuellement, de leur aide précieuse pour la réussite de ces événements.

Un très grand merci à vous tous de votre soutien et rendez-vous au mois d'août pour notre traditionnel Khorovadz. (Les informations détaillées seront communiquées ultérieurement)

Gala annuel de la troupe de danse SANAHIN

La danse arménienne fait revivre en nous notre culture, notre histoire mais surtout elle démontre que nous existons, que nous avons une jeunesse magnifique qui aime sa culture plusieurs fois millénaire et tient fièrement à la faire perdurer et briller.

Samedi 20 mai 2017, à la salle des fêtes de la commune de Genthod, notre troupe de danse Sanahin nous a présenté comme chaque année son gala annuel avec un magnifique voyage rempli de couleurs et de charme, au pays merveilleux de la danse arménienne.

Des mélodies familières, des gestes fins et le charme de nos filles, la virilité de nos garçons ont suscité une forte émotion.

La soirée s'est terminée autour d'un buffet qui a donné l'occasion aux personnes présentes de partager un moment convivial autour d'un verre et quelques spécialités orientales.

Nous remercions Christina Galstyan et Vahag Kalaidjian pour ce très beau spectacle, les danseurs de la compagnie YERAZ venus spécialement de Paris pour prendre part au spectacle, Christine Sedef pour la direction et son engagement ainsi que Sirpuhi Kurkdjian pour ces magnifiques costumes. Et... surtout un grand merci et une bonne continuation à nos danseuses et danseurs sans lesquels, un spectacle de cette qualité n'aurait jamais pu se réaliser !

